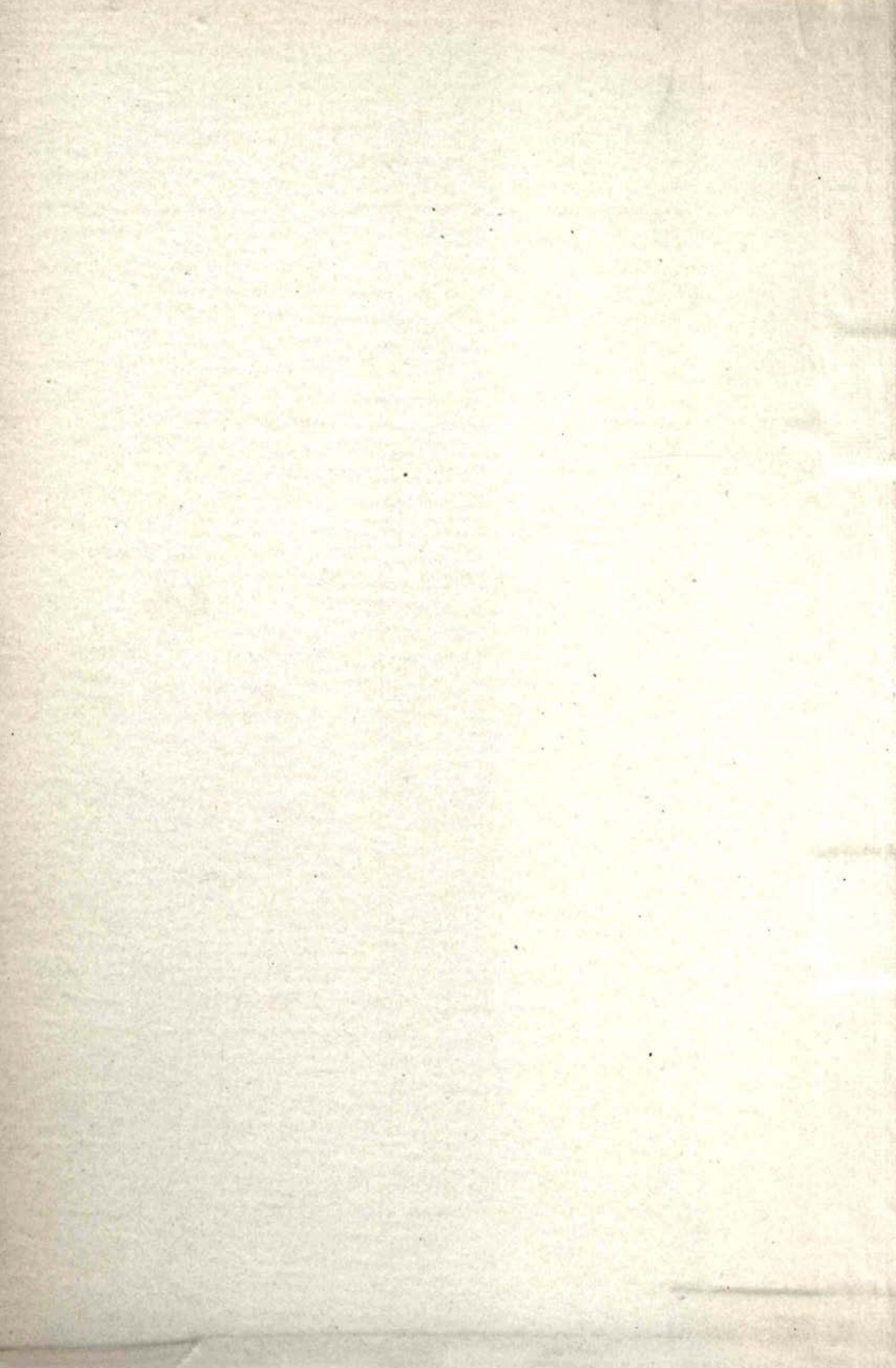
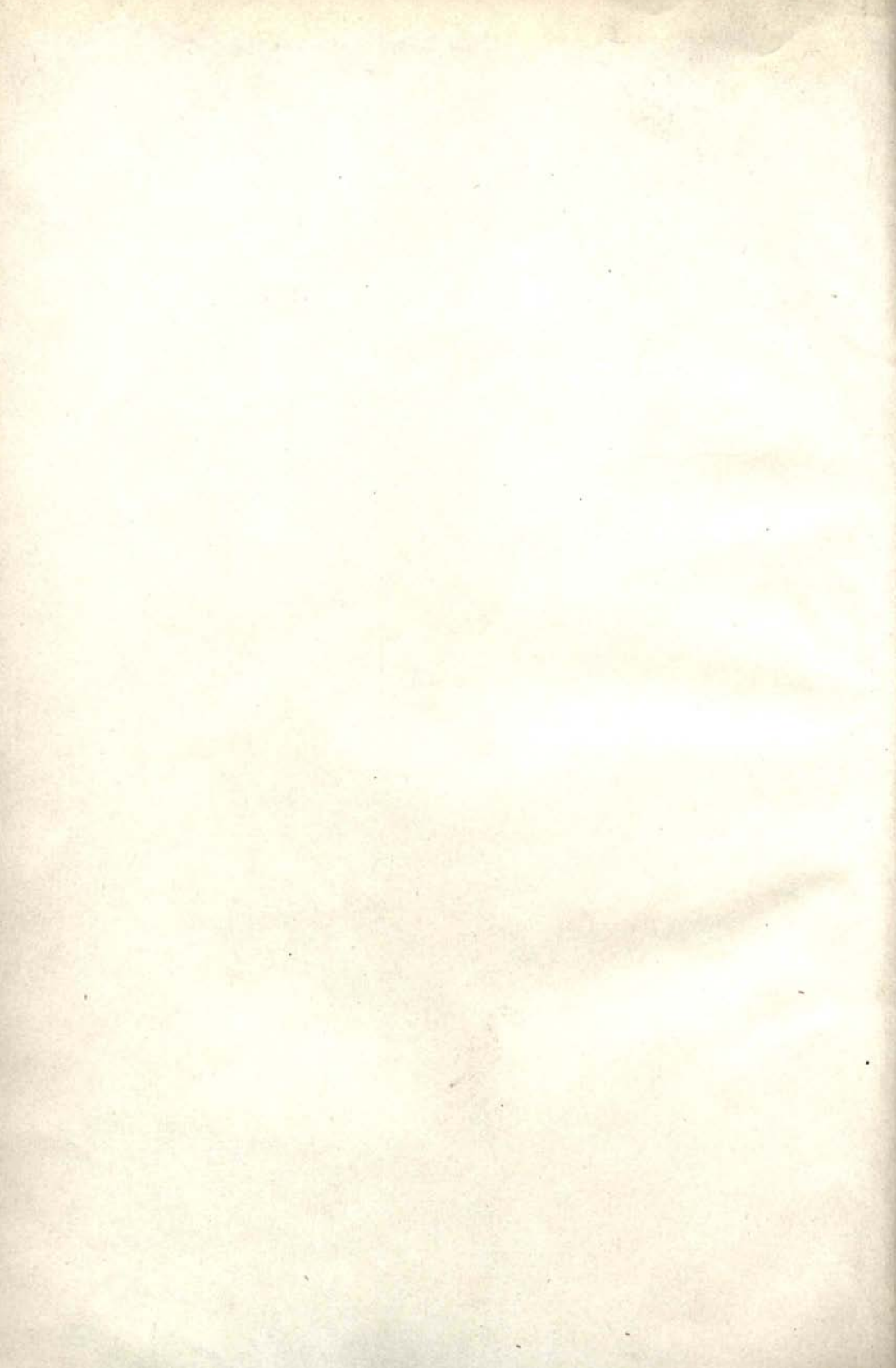

11030

22.00

Magyar irodalmi
dolgozatok

11.030

MAGYAR IRODALMI DOLGOZATOK
A DEBRECENI M. KIR. TISZA ISTVÁN TUDOMÁNYEGYETEM
MAGYAR IRODALOMTÖRTÉNETI SZEMINÁRIUMÁBÓL
Szerkeszti: PAP KÁROLY DR

A DEBRECENI SZÍNÉSZET ÉS SZÍNHÁZ TÖRTÉNETE

1796—1880

IRTA:
SZILÁGYI BÉLA

1938

A DEBRECENI SZÍNÉSZET ÉS SZÍNHÁZ TÖRTÉNETE

1796—1880

IRTA
SZILÁGYI BÉLA

A DEBRÉCEMI SZÍNHÁZ
ÉS SZÍNHÁZ TÖRTÉNETE

1796-1830

IRTA
SZILÁGYI BÉLA

M. 030/22 a

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR	
Növedéknapi o	
193 9 év	8774 sz.

A SZERZŐ KIADÁSA.

Csernai István és T-sai könyvnyomdája, Homok, Szolnok megye.

A MAGYAR SZÍNÉSZET KEZDETE. A PESTI ÉS KOLOZSVÁRI UTTÖRÖK FELLÉPÉSE.

Az irodalmi megújulás kora politikai eseményekben és művelődéstörténeti mozzanatokban egyaránt gazdag. Nemzetünk e korban Mária Terézia, II. József, majd I. Ferenc abszolutizmusa alatt tesped. Mária Terézia burkoltan jelentkező elnyomó, németesítő törekvéseit II. Józsefnek nyílt abszolutizmusa váltja fel. A „kalapos király“ centralisztikus törekvései már nem mint titkos célzat, hanem mint határozott szándék jelenik meg. Az 1777-ben megjelenő Ratio educationist, — mely a német nyelv tanításának szükséges voltáról már részletes utasítást tartalmaz — II. Józsefnek 1784 márc. 6-án kelt rendelete követi, melyben a németet teszi hivatalos nyelvvé Magyarországon is. Ez önkényes rendeletre felzúdult az ország közvéleménye. A vármegyei üléseken latinul szónokló nemesség védelmére kelt a magyar nyelvnek, melyet eddig csak a pallérozatlan falusi zsellérember használt. A nemzet tudatára ébredt elmaradottságának. Felébredt a nemzetben az a tudat, hogy nyelve megsemmisítése egyet jelent a nemzet halálával. Igazi irodalmi életünk e kortól kezdődik. Az 1790-es évek irodalmi műveinek főcélja a nemzeti gondolat, a hazafias érzés felkeltése volt. A magyar nyelv művelése mintegy kötelesség lett, feltetele annak, akarunk-e továbbra is magyarok lenni, vagy nem. A zsendülő irodalmi élet számos könyvet hoz létre; de megindulnak a magyar nyelven írt újságok folyóiratok is. Az akadémia felállításának terve is újra felmerül. Főképpen Bessenyei György buzgólkodott ennek érdekében, azonban igyekeve a bécsi udvar ellenkezésén megtörött.

A nemzeti szellem ébredése teremti meg a nemzeti színészetet is 1790-ben. A magyar nyelv művelőinek, terjesztőinek sorában többen voltak, akik a nyelv művelésére, pallérozására egyik legalkalmasabb eszköznek a színészetet tartották. Ez eszmének különösen Kazinczy Ferenc, Révai Miklós és Ráday Gedeon voltak a hirdetői. Az 1790-iki országgyűlésen már megvitatásra kerül az eszme, hogy a művelt európai nemzetek példájára nálunk is „játékszínt“ kell felállítani a magyar nyelv művelésére és terjesztésére.

A magyar világi színjátszás a nyugateurópai népek

szinjátszásához viszonyítva igen későn jelenik meg. A színi törekvések nálunk még a XVIII. században is az iskolák falai mögött húzódtak meg s a tanulók latinnyelvű játékaival a vallásos nevelés céljait szolgálták. A század végén azonban már egyre fokozódott a vágy a magyar világi színjátszás megteremtése után. Két párt állott egymással szemben. A haladók és a konzervatívok pártja. A konzervatívok azzal érveltek, hogy a magyar ember nem született komédiásnak s azt vitatták, hogy a színészet a feslett élet melegágya. Ezzel szemben Kazinczy és társai azt hirdették, hogy a magyar világi színjátszás mérhetetlen hasznára lesz a magyar nyelv és a nemzeti művelődés fejlődésének. S valóban ez a gondolat jutott diadalra. Egy lelkes magyar ifjú 1790-ben megszervezte az első magyar szintársulatot. Társulatának tagjai a következők voltak: Soós Márton, Horváth János, Baranyai Balázs, Nemes András, Popovits András, Róth Pál, Ungvári János, Rózsa Márton, Szomor Máté, Fülöp István, Moór Anna, Termetzky Franciska, Nagy Erzsébet és Nagy Mária.

Kelemen László társulata 1790 október 25-én este 6 órakor tartotta első előadását Budán a mai Várszínház színpadán. Símay Kristóf piarista tanárnak „Igazházy“ c. 5 felvonásos érzékeny játéka került színre. A Budán ülésező országgyűlés tagjai nagy számmal jelentek meg az uttörő magyar színészek előadásán. A siker váratlanul nagy volt. Pedig az első magyar színházi közönség számára még nem jelenthetett műélvezetet a színház. Színészeink játéka sem lehetett még művészi színvonalú. De nem is a művészi előadás ragadta tapsra a nézőket, hanem a magyar szó különös csengése, eddig szokatlan formában.

Kelemen László vállalkozása sajnos az első előadás sikere ellenére is megbukott. Unwerth, a pesti német színház igazgató látván a magyar színészek sikerét, több magyar előadásra nem adott engedélyt. De az országgyűlés tagjainak, távozás után nem volt magyar közönség sem, mely látogathatta volna derék uttörő színészeink előadásait. A társulat tagjai szétszóródtak az országban s különböző vidéki városokban próbáltak oltárt emelni a magyar színjátszásnak.

* * *

A magyar nyelv művelés gondolatának diadalrajutásában Erdélynek van igen jelentős szerepe. II. József császár nyelvrendelete Erdélyben is megmozgatta a magyar lelkeket. Az 1791-iki erdélyi országgyűlés Aranka György indítványára kimondotta, hogy a magyar nyelv fejlesztése céljából egy „magyar nyelv művelő társaságot“ fog szervezni. E hazafias

törekvés vetette fel az erdélyi magyar színészet megalapításának eszméjét. Mig Pesten sok-sok akadály állotta útját az úttörők munkájának, addig Kolozsvárott sokkal kedvezőbb körülmények között indulhatott meg az úttörők munkája. Pesten a helytartótanácsa a városi hatóság a legnagyobb közönnyel nézte a magyar Thália szomorú vergődését, dicsőtelen kimulását. Szerencsére Kolozsvárott nem kerültek ilyen mostoha viszonyok közé az úttörő színészek. Kolozsvár minden ízében magyarabb volt mint Pest. Erdély főurai szívvél-lélekkel, anyagi áldozatokkal mozdították elő a magyar színészet ügyét. Gróf Bánffy György, gróf Bethlen Sándor, báró Wesselényi Miklós és mások, jelentős összegekkel támogatták a szervezkedő erdélyi szintársulatot. Gróf Rhédey Mihályné pedig a kezdeti viszonyokhoz képest mindjárt fényes hajlékot nyújtott a magyar színjátszóknak: háza nagytermét engedte át minden díj nélkül a magyar előadások számára.

A szervezkedő erdélyi társaság vezérembere Fejér János volt, de két testvére István és Rozália is tevékeny részt vettek a szervezkedésben. Erdély főiskolaiban, különösen a nagyenyedi kollégiumban ez időben igen divatoztak az iskolai előadások s ezek művelői közül nem egy diáknak kedve támadt az igazi színjátszásra.

Az erdélyi „nemes játszótársaság” 1792 nov. 11-én tartotta első előadását Kolozsváron gróf Rhédey Mihályné házában nagytermében.

Tehát Erdélyben is megalakult a játszótársaság, majdnem ugyanakkor mint Pesten. Ezen erdélyi játszótársaság működésével van szoros összefüggésben a debreceni színészet kezdete.

AZ ELSŐ SZÍNELŐADÁSOK NYOMAI DEBRECENBEN.

A debreceni színészet — az eddigi tudósítások szerint az 1798 évi augusztusi és Dienes-napi országos vásárok idején tartott színelőadásokkal kezdődött, amikor báró Wesselényi Miklós társulata tartott előadásokat Debrecenben.*

Zoltay Lajosnak, a Déri-Múzeum érdemekben gazdag volt igazgatójának köszönhetjük, hogy a magyar színjátszás első debreceni emlékeire vonatkozó adatokat felszínre hozta a

* Ezt a keltezést olvashatjuk Szűcs István: Debrecen város történelme c. munkájában (Debrecen 1872.) Váli Béla: A magyar színészet története c. művében (Bp. 1886), Bayer József: Nemzeti játékszin története c. munkájában (Bp. 1887), Géresi Kálmán: A debreceni színészet vázlatos története c. munkájában (Debrecen 1898), Pataki József: A magyar színészet története c. művében és a Schöpflin Aladár által szerkesztett Színművészeti Lexikonban is (Bp. 1930-31.)

városi levéltár irataiból. Kutatásának eredményét „A magyar színészet mikor jelent meg először Debrecenben?” c. tudományos értekezésében adta közzé.* Zoltay Lajos ez értekezésében közli, hogy a városi levéltár 1795–96. évi számadási iratai között található egy bizonyos Korba János nevű „építtető inspector“-nak számadásai is, mely iratban a „Fejérlő vendégfogadó“ udvarán abban az időben folyó nagy építkezéseken kívül olyan feljegyzésekről is olvashatunk, melyek a fogadó szekérszínjének komédia tartása végett elrendelt átalakításához szükséges deszkákról, gerendákról, lécekről, cölöpökről szólnak. — Nevezetesen a következő bejegyzések olvashatók, — valamennyi 1796. okt. 7-én kelt bejegyzéssel:

„32 fenyő deszka a Fejérlő vendégfogadónál. Komédia tartatván a szekérszínnek végeit, eleit be kellett deszkáztatni.“

„3500 darab lécszeg a Fejérlői vendégfogadónál a komédiaházhoz készült alkalmatosságra a kotsi színnek deszkával való bekerítésére, locusoknak tsinálására“.

„Fejérlői vendégfogadónál a Komédia Házban készült locusok alá való cölöp 10 db.“

Vajjon melyik szintársulat tarthatott előadásokat 1796-ban Debrecenben a Fejérlő fogadó udvarán rögtönzött színpadon? E kérdésre teljes bizonyossággal nem, csupán következtetéssel felelhetünk. A kérdés megvilágításában segítségünkre van báró Wesselényi Miklósnak 1798. jun. 29-én Zsibón kelt és az akkori debreceni főbíróhoz Szombathy Istvánhoz intézett levele, melyben többek között ezeket a sorokat olvashatjuk: „Szívesen fájjaljuk, hogy egy bizonyos futó társaság a játékszin becsét és fényét porba takarván, elhomályosította a Nemzetes úrnak és a több magyar érzésű honosunknak a játékszin hasznairól elhitt várakozását.“** — Báró Wesselényi Miklósnak ezek a szavai bizonyára az 1796. évi őszi nagyvásárok a „Fejérlő vendégfogadó“ udvarán fellépett vándorszínészekre vonatkoznak, kik nem lehetnek mások, mint Kelemen László pesti társulatának országszerte vándorló tagjai. Hogy nem az erdélyi színészek lehettek, azt világosan láthatjuk Wesselényinek előbb idézett soraiból. — Feltevésünk mellett bizonyít az is, hogy a Pest—budai társaság igazgatója, Kelemen László 1795. dec. 24-én Nagyváradon kelt levelében Debrecen támogatását kérte ahhoz, hogy „mig magukat nem állandósíthatják, félesztendeig Szabolcs, Szatmár és Zemplén vármegyékben, azonkívül itt, Debrecenben a négy országos vásárok alkalmával játszhaz-

* Megjelent a „Debrecen“ c. napilap 1934 évi Képes Nagynaptárában.

** Géresi K.: A debreceni színészet vázlatos története — 9-ik lap.

sék s mutassa és esmértesse magát.“* Kelemen László kérését Tokody György váradi kerületi tanügyi igazgató is támogatta. 1795. okt. 25-én kelt levelében ezeket írja Szombathy István debreceni főbirónak: „A magyar játszótársaságnak egyik tagja Kelemen László a közelebbi őszön lejött Váradra olyan szándékkal, hogy itt előre kinézzze, mi módon és hol lehetne ezen társaságot hacsak kevés időre is megállapítani. Megtétetvén tehát az itt lévő előre fizetőknek feljegyzése s ezen személyeknek száma minálunk 100 ra megyen, most már csak az volna szükséges tudnunk, hogy ugyanazon plánumra Biró Uramnak Ns. Város érdemes lakosai reáállanak-e?“*** — A városi hatóság 1795. dec. 31-én tartott ülésen Kelemen László és társulatának kérésére vonatkozólag a következőképen döntött: „Megértvén dicséretes szándékukat, a körülményekhez képest jóirányu törekvésüket előmozdítja és nem vet gátat annak, hogy országos vásárok idején mutassák és megismertessék magukat.“ Az előfizetők gyűjtését azonban a városi hatóság nem vállalta.***

A debreceni játszási engedély megszerzése után Kelemen László társulata még igen sok viszontagságon ment keresztül míg Debrecenbe eljuthatott. Szatmár vármegyének 1796. aug. 22-én kelt a debreceni városi tanácshoz intézett leiratában a következőket olvashatjuk: . . . „a pesti magyar Theatrum az ő sok viszontagságai után felbomolván és annak tagjai eloszolván, minden játzó készületei a rajtok fekvő 1774 rh. forint 56 kr.-ból álló adósságért le vannak tartóztatva.“**** A feloszlott társulatnak minden valószínűség szerint újra összeverődött néhány tagja jöhetett 1796-ban Debrecenbe, az őszi nagyvásár idejére. Az ő előadásaiak számára alakíthatta át Korba János „építtető inspector“ a Fejérlő vendégfogadó kocsiszinjét szinpaddá. Báró Wesselényi Miklósnak előbb már idézett leveléből azt olvashatjuk, hogy a magyar színészeknek első debreceni szereplése nem nagy dicsóséggel végződött.

Kelemen László színészeinek sikertelen szereplése után nemsokára báró Wesselényi Miklós védelme és irányítása alatt működő kolozsvári szintársulat veszi át Debrecenben is a „magyar nyelvművelés“ szerepét.

BÁRÓ WESSELÉNYI MIKLÓS FELÜGYELŐSÉGI KORSZAKA.

(1798—1810)

Hogy az erdélyi, közelebbről a kolozsvári játszótársaság mindjárt kezdetben nem jutott Kelemen László társaságáé-

* Vár. lev. 1795 évi iratok.

** Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok.

*** Vár. lev. Rendtart. jkv. 1795-980 sz. a.

**** Vár. lev. Szatmár vármegye 1796 aug. 22-én kelt leirata.

nak sorsára, az egy lelkes erdélyi főúrnak, id. Wesselényi Miklós bárónak köszönhető. 1794-ben ő veszi kezébe az erdélyi színészet ügyének irányítását. Ő lett a „Nemzeti Játosztársaság” főigazgatója s mint ilyen egész vagyont áldozott a nemzeti színművészet felvirágoztatására. Nemcsak az erdélyi színésznek vezető lelkes és bőkezű mecénása, hanem intézkedéseivel az egész országban megindítója lett a nemzeti színművészetnek. Az ő munkássága és áldozatkészsége nyomán borult virágzásba a magyar színészet fája s méltán nevezzük őt a magyar színészet atyjának.

Wesselényi hamar észrevette, hogy ha a magyar színjátszást csak szűkebb hazájában, Erdélyben teremti meg, nem lesz életképes s játszó-társasága előbb-utóbb a Kelemen-féle társaság sorsára jut. Ezért összeköttetésbe lépett a nagyobb magyarországi városok hatóságaival s a nemzeti érdeket szolgáló ügy támogatására hívta fel azokat. Elsősorban Debrecen és Nagyvárad városok hatóságaival lépett érintkezésbe.

Mikor jelentek meg az erdélyi színészek először Debrecenben? E tényre vonatkozólag egyes régebbi tanulmányokban téves megállapítást olvashatunk. Vahot Imre az 1853-ban megjelent Magyar Tháliában azt mondja, hogy Wesselényi 1806-ban küldte először színészeit Debrecenbe. A magyar színészet másik kutatója Könyves Máté szerint is 1806-ban jelentek meg először az erdélyi színészek Debrecenben. Azonban Szűcs István „Debrecen város történelme” c. munkájában (Debrecen 1872) megállapítja, hogy Debrecenben 1798-ban is működött magyar színtársulat. Telegdy K. László: „A debreceni színészet története” c. munkájában (Debreceni Hírlap 1893 évf.), Géresi Kálmán „A debreceni színészet vázlatos története” c. művében (Debrecen 1898), valamint Schöpflin Aladár szerkesztésében megjelent „Magyar színművészeti lexikonban” (Budapest 1930—31. I. k. 327. l.) egybehangzóan olvashatjuk, hogy az erdélyi színészek 1798-ban jelentek meg először Debrecenben: A felsorolt tanulmányok azonban úgy említik ezt az évszámot, mint a debreceni színészet kezdetét. Azonban, — mint már előző fejezetben mondtuk, — két évvel előbb, 1796-ban megindult a magyar színjátszás Debrecenben.

Debrecen város levéltárában fennmaradt, Wesselényivel kötött szerződés kétségtelenül bizonyítja, hogy az erdélyi színészek 1798-ban jelentek meg először Debrecenben. A debreceni magistrátus Wesselényi felhívására 1798 év elején újra építteti a kezdetleges deszkaszínházat a „Fejérlő” nevű vendéglő udvarán, melyet Wesselényi ez év augusztus 18-án aláírt szerződés értelmében kibérelt a várostól színészei számára. A szerződés főbb pontjai a következők voltak: 1. „Kezdődnek az árendás esztendők ezen folyó 1798. esz-

tendőben esendő november hónapnak 1-ső napján és végződnek a jövő 1800-ik esztendőben esendő október hónapnak utolsó napján. De mivel a Játszó Társaság már ezen hónapnak 11-ik napján elkezdte a játszást és a jövő Dienes napi vásárkor is játszani fog, ezen darab esztendőre fog a Nags. Director Úr két ángárián 50 rh. forintot fizetni.“ 2. „Az árenda summája lésszen esztendőnként száz, idest, 100 rh. forint, melyet tartozni fog a Méltóságos Director Úr ángáriánként és anticipato fizetni.“*

A kolozsvári színtársulat 1798 évi Lőrincnapi vásárra érkezvén Debrecenbe aug. 11-én elkezdte a játszást. Ez első látogatás alkalmával mindössze nyolc előadást tartottak Debrecenben az erdélyi színészek s a következő darabokat adták elő:

Aug. 11-én „A szerelem gyermeke“ 5 felv. Irta: Kotzebue. Fordította: Verseghy Ferenc.

Aug. 12-én „Az embergyűlölet és megbánás“, érzékeny-játék 5 felv. Irta Kotzebue. Fordította: Koré Zsigmond.

Aug. 13-án „Inez de Castró“ szomorújáték, 5 felv. Irta: Soden Henrik gróf.

Aug. 14-én „Hamlet.“ Irta: Shakespeare. Fordította: Kazinczy Ferenc vagy Bartsay László.

Aug. 15-én „Az arany idő vagy Inkle és Járíkó“ énekes játék 3 felv. Fordította: Kotsi Patkó János.

Aug. 16-án „A politikai csizmadiák“ vígjáték 5 felv. Irta: Holberg. Fordította: Aszalay János.

Aug. 17-én „A nevelés formálja az embert vagy Szivességi gróf“ vígjáték 5 felv. Irta: Kotzebue. Fordította: Ihász Imre.

Aug. 19-én „Az indusok Angliában“ vígjáték 3 felv. Irta: Kotzebue. Fordította: Ihász Imre.

Az első 7 drb. színlap megtalálható a Magyar Nemzeti Múzeum színlapgyűjteményében, melynek anyagát Dr. Barna János dolgozta fel és adta közre: „A debreceni színészet első esztendeje“ címen.** A „Hamlet“ aug. 14-iki előadásáról szóló színlap az Erdélyi Múzeum Egylet könyvtárában is fennmaradt. A nyolcadik előadás eredeti színlapja elveszett, de fennmaradt róla id. Szinnyi József másolata, melyet Géresi Kálmán közölt. „A színészet története Debrecenben“ c. értekezésében.***

E másolatban fennmaradt színlapot, mellyen a társaságnak a közönségtől való búcsúja is olvasható teljes egészében közlöm:

Debrecen (magyar címer) N° 8.

A Felsőbbek Engedelméből Ma vasárnap, August. 19-ik napján 1798-dik esztendőben.

* Városi levéltár — külön csomag — színházi iratok.

** „Debrecen“ c. napilap 1935 évi Képes Nagynaptárában.

***Dr. Zelizy D. Debrecen sz. kir. város Egyetemes leírása 526-ik oldal.

A Nemzeti Játékszini Társaság által fog elő adatni.

Egy Vig Játék, ilyen nevezet alatt:

Az Indusok Angliában.

Három felvonásban.

A játszó személyek:

Smith, egy hajdani gazdag kereskedő . . .	Kontz
Ennek felesége . . .	Kontzné
Sámuel, Harmintzad Inspektor . . .	Láng
Róbert, Hajóskapitány } ennek gyermekei	Kotsi
Lidi }	Lángné
Kaberdár, Mizorai fejedelem . . .	Sehy
Guzli, ennek leánya . . .	Kotsiné
Musztafferi, Kaberdár Barátja . . .	Sáska
Fáczir, az ifjú indus . . .	Medve
Egy Harminczad visitátor . . .	* * *
Staff nótárius . . .	Jancsó
Egy Hajós legény . . .	* * *
Strusszel nótárius . . .	Kontz
Egy gyermek . . .	* * *

Történik a dolog Angliának egyik városában. Mivel ezuttal ma itt utoljára játszik a Társaság, kötelességének tartja a Tekintetes Publikumnak éránta mutatott jó hajlandóságáért alázatos köszönetét megtegye; hiszi a Társaság, hogy ezután az idő és készülétek már előre megnyertek lévén, Nevezetesebb Játékokkal mulattathatja Érdeemes Nézőit. Ettől fogva reményli a Társaság, hogy az érdeemes közönség egész megelégedéssel fogja a Játékszínt elhagyni és ez reánk nézve a legfőbb jutalom.

A Bé — menetnek ára:

Az első Nemes hely . . .	30 Xr.
A második hely . . .	20 Xr.
A harmadik hely . . .	10 Xr.

A játékszin építettett a Fejérlő Vendégfogadó udvarán. Kezdődik a Játék hetedfél, végződik kilencz órakor.

Ennek a társulatnak az igazgatója Kotsi Patkó János volt. A társulat tagjai pedig a következők voltak: Sáska János, Kontz József, Sehy Ferenc, Ernyi Mihály, Láng Ádám János, Matoltsi, Jantsó Pál, Molnár, Medve György, Kotsiné Fejér Rozália, Sáskáné Koronka Borbála, Kontzné Járdos Anna Mária, Lángné Bajkó Terézia.

Kisebb szerepek eljátszására sokszor városi műkedvelőket kértek fel, de ezeknek nevét nem írták ki a színpadra, hanem három csillaggal jelölték. (* * *)

A társulat állandó tagjai sorában több kiváló s már érdemekben gazdag színész nevet találunk: Kotsi P. János, kinek nagy szerepe van az erdélyi színészet megteremtésében; Jancsó Pál az első nagy magyar komikus; Ernyi Mi-

hály, aki később önállóan vezeti a debreceni színészetet és Láng Ádám János, kinek nagy érdemei vannak a következő kor színésznevelésében. Valamennyien kiváló erők, úttörői a magyar színészetnek.

A társaság ez első alkalommal csupán a Lőrincnap-i vásár alkalmatosságára jött Debrecenbe s mint láthatjuk nyolc előadás után távozott is Debrecenből Nagyváradra. S mivel rövidesen már a téli időszak következett, a társaság nem is jött vissza ebben az évben, mivel a Fejérlő udvarán összeült deszka-színház nem volt alkalmas télen színielőadások tartására. A téli idősziakra a társaság viszont Kolozsvárra, ahol Wesselényi Miklósnak kényelmes és jól felszerelt színházában tartottak előadásokat.

Wesselényi az előbbi év sikerétől ösztönözve a következő évben is elküldi színészeit Debrecenbe. 1799. április 14-én — tehát már kora tavasszal — itt vannak Debrecenben és nov. 17-ig, vagyis hét hónapig tartózkodnak itten.

Az 1799-iki debreceni tartózkodásuk alkalmával előadásait április 14-én a „Különös természetű ember“ c. vígjátékkal kezdik. Ez évi működésükről is sajnos, végtelenül fogyatékos adataink vannak, csupán egy-két fennmaradt színlap őrzi ez előadások emlékét. Május 23-án került színre a „Házi orvosság, vagyis így kell a nyakas asszonyokat megzabolázni“ c. vígjáték. A színlapon a kor érdekes divatja szerint a daraboknak rövid, vázlatos ismertetését is olvashatjuk: „Valamiképen ahol jó feleség vagyon a háznál, ottan örökös tavasz uralkodik a háznál: úgy egy dörgős asszony a tavaszi kellemes napokat is téli komor időkké változtatja és a szegény férjnek békességes tőrését végre elkoptatja. Szükség tehát ott valami házi orvosság, hogy a házassági napok elviselhetetlenné ne legyenek. Ez vala célja a mai Játék írójának s megérdemli számos nézőnk figyelmességét.“ *

Ez időben majdnem minden színlapon találhatunk ehhez hasonló, a darab tárgyára vonatkozó megjegyzéseket, amelyekkel az volt a céljuk derék színészeinknek, hogy a közönség körében hangulatot teremtsenek a darab előadása érdekében. Vagyis a mai reklám hirdetéseket pótolták. Ha az e kortól fennmaradt összes színlapokat megnézzük, látjuk, hogy színészeink műsorát nagyjából a Kotzebue-féle és más németből és franciából átvitt selejtes fordítások képezték. Előfordul „Rómeo és Julia és Hamlet“ is, melyek szintén németből átvittelve kerültek a magyar, nevezetesen a debreceni színpadra. A magyar drámairodalom éppoly kezdetleges fokon állott ez időben, mint színészetünk. Fejlődésük menete ugyszólván összeesik. Az ezidei műsor-

* Géresi: A színészet tört. Debrecenben. Zelizy D.: Debrecen Sz. Királyi Város Egyetemes Leírása 528 oldal.

ban is csupán egy-két eredeti magyar darabbal szerepelnek, mint pl. Endrődy Jánosnak „Matskási Juliána, vagy az arany-perecek“ c. darabja és Kotsi P. Jánosnak „A virtus gyakran szenved“ c. 4 felvonásos „érzékenyítő“ játéka. Ez utóbbi darab ez év nov. 17-én került színre, mely egyuttal búcsú-előadása volt a társaságnak, jelezvén a színlapon, hogy a játszó társaság — a téli időre nézve innen távozni igyekezőn — ezuttal ma utólszor játszódik. A társaság tehát a téli hónapokra ismét visszament Kolozsvárra. Az 1799-iki évi előadásokról jelent meg az első hírlapi tudósítás is a Magyar Kurirnak 1800 évi 14-iki számában. E tudósításból kitűnik, hogy a társaság közben Nagyváradra is ellátogatott. Debrecenben összesen 105 előadást tartottak. Hetenkint négyszer játszottak: vasárnap, kedd, csütörtök és szombaton, nagyvásár idején pedig minden nap. E tudósításból azt is megtudhatjuk, hogy a társaság a közönségnek „nagy megelégedésével“ játszott. A játszó személyek mintegy 13-an voltak, kik között magát Kotsi úr a Direktor, mind hozzáfoghatatlan játszása, mind jeles muzsikálása, mind a dekoratióknak illendő ékes kifestése által mindeneknél inkább megkülönböztette; tetszetek a közönségnek még Sáska, Láng, Koncz, Jancsó, Molnár, Sági, Ernyi urak s Kotsiné, Lángné, Kotsiné, és Kontzné asszonyok, kivált mikor tulajdon rolláikat játszották. A muzsikának nem léte (csuda, hogy oly számos ifjuság között elegendő dilettánsok nem találhatnának) és a dekoratióknak szűke sok szépet megakadályozott.*

E tudósításból megtudhatjuk, hogy a társaságnak leg-hasznosabb tagja Kotsi P. János. Ő a társaságnak az igazgatója, ő a legjelesebb színésze, ő a legjobb muzsikus, sőt a díszleteknek a festése is az ő érdeme. „A muzsikának nem léte sok szépet megakadályozott,“ — mondja a tudósítás. Kotsi P. János ezt is igyekezett pótolni. Bizonyára, ha nem volt szerepe a színpadon, ő kísérté valamilyen hangszeren a darabban előforduló dalt. Tehát a kezdetlegességnek minden jegyét megtalálhatjuk e színésztársaság előadásain.

A következő három évben (1800—1803) mit sem tudunk a debreceni színészetről. Ezen három év színielőadásairól egyetlen színlap sem maradt fenn. Felmerül a kérdés, hogy volt-e egyáltalán ez idő alatt színjátszás, s ha nem volt, mi volt az ok, mely távoltartotta az erdélyi színészeket Debrecenről? Megtaláltam Debrecen város levéltárában Wesselényi Miklósnak a városi hatósággal 1800 aug. 16-án kötött szerződéslevelét, mely szerint a Fejérlő udvarán levő színházat két évre kibérelti. Kezdődnek az árendás évek 1800 nov. 1-én és végződik 1802 okt. 31-én. Az árenda sum-

* Magyar Kurir 1800 évf. 14-ik szám. Ref. Koll. Kvt. Debrecen.

mája ismét évi 100 Rfrt.* — Ha Wesselényi Miklós szerződésileg fenntartotta igényét a debreceni színházra, bizonyára el is küldte színészeit, hogy előadásokat tartsanak a debreceni közönségnek, legalább is nagyvásárok alkalmával. E megállapításainkat talán még jobban bizonyítja Wesselényinek a szerződést megelőző a városi tanácshoz intézett levele, melyben az 1798-ban kötött szerződés meghosszabbítását kéri. Ezt azon okból teszi „minthogy a tapasztalás azt bizonyította, hogy ezt (vagyis a theátrumot) még most sok okokra nézve állandóul csak egy helyben fenntartani nem lehet, hanem ezen úgy mondhatni két anya magyar városban úgy mint Debrecenben és Kolozsváron tsak meglehetősen állhat és ezen okból úgy rendeltem vala el, hogy az idevaló épület nyári lévén, tavasztól fogva őszig itten, őszől fogva pedig tavaszig, télen Kolozsváron folytassa a Társaság játékjait.“*

1803-ik év nyarán ismét elindul a játszó társaság magyarországi körutjára. Marosvásárhelyen telepednek le először, ahonnan nemsokára Debrecenbe érkeznek. Ez alkalommal mindössze 11 előadást tartottak Debrecenben s aztán Szegedre mentek. Erdélybe visszamenet ismét útjukba ejtették Debrecenre és október 9-től 18-ig itt tartózkodván, hét előadást tartottak. Mindkét debreceni tartózkodásuk úgy látszik valamelyik nagyvásárral van kapcsolatban.

Az 1804-ik év igen jelentős a debreceni színészet történetében. Az események középpontjában gróf Károlyi Józsefné adománya áll. Ez év augusztus havában a debreceni színtársulat igazgatója Kotsi P. János a gróf Károlyi család jószágigazgatójától, Burián Sámuelről levelet kapott, melyben arról értesül, hogy „özvegy gróf Károlyi Józsefné a magyar nyelvnek gyarapítására és terjesztésére a magyar játszó társaságnak kedveskedjék és megyeri családi színházának teljes felszerelését, — melyek eddig a grófi család tulajdon multságára szolgáltak“ — a debreceni színtársulatnak adományozza.**

A város részéről a színtársulat és színház ügyeit ebben az időben Meszéna Sándor polgármester intézte. Ő levelet írt a Bécsben tartózkodó gróf Károlyi Józsefnének, hogy változtassa meg előbbi adományozó levelének szövegét s a garderobot ne a játszó társaságnak, hanem Debrecen városának adományozza. A polgármestert e levél megírásában nem irigység vagy kapzsiság vezette, hanem városának kulturális érdeke. Meszéna Sándor a minden évben megjelenő erdélyi játszó társaságnak buzgó támogatója volt. Célja az volt, hogy az adományozott színházi felszerelés állandóan Debrecenben maradjon s így megakadályozván az egyes darabok elkalló-

* Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok.

** Városi lev. Külön csomag. Színházi iratok.

dását, szolgáljon a debreceni színház tökéletesítésére. Gróf Károlyi Józsefné hajlandó volt a kérésnek eleget tenni s még ez év nov. 7-én a következő levelet írta Debrecen város Polgármesterének :

„Bizodalmas Polgármester Úr! — Minekutánna szándékomat némely Theatrumbeli szerekek és ruháknak a magyar Játszó Társaságnak való ajándékozásáról Burián Sámuel Úr régenszem az Urnak mint ezen Játszó Társaság gondviselőjének tudtul adta volna, azon javaslatát is az Urnak eléembe terjesztette : hogy jobb és diszesebb volna az általam ajándékozott Theatrumbeli szereket mindég Nemes Debrecen városában conserválni, mint azokat az említett Társaságnak ide s tova hurcolásárára adni. Én ezen javaslatát a Polgármester Urnak annyival inkább elfogadom, mivel önnön magam is már akkor, midőn ezen ajánlást tettem, épen hasonló vélekedésben voltam, megakarván ezzel mutatni, hogy midőn ezen csekélység által a nemzeti nyelvünknek pallérozásán igyekezem egyszersmind Ns. Debrecen városát ez által is megkülönböztetni kívánom. Tessék tehát az említett Nemzeti Társaságnak nevemben tudtára adni, hogy én azon theatrális szereket és öltözetet oly feltétellel ajándékozom azon Társaságnak, hogy azokat mindég Debrecenben tartsák és midőn oda jönnek, azokkal annyival inkább ottan éljenek, mivel engemet teljes reménység táplál, hogy N. Debrecen városa (ahol vásárok alkalmatosságával oly nagy Gyülekezet vagy) nem sokára az állandó Játszószínről is hathatós rendelkezéseket fog tenni. Aki egyébbről ezeknek kinyilatkoztatása után illendő becsülettel vagyok az Ur Polgármester Urnak jóakaró szolg. — Béts 7-e Nov. 1804. özv. gr. Károlyi Józsefné m. k.“ *

A városi levéltárban fennmaradt egykorú jegyzék szerint eme gazdag színházi felszerelés a következő tárgyakból állott : „I. Decoratiók“ — 375 darab. „II. Köntösök“ — 320 darab. „III. Bibliotheca“ (71 drb. német színmű). „IV. Machinéria“ — 78 darab. (Többek között 28 szekér az oldalkuliszák húzására, 5 henger, 12 gerenda, kerekek, gyaloghintók, láncok stb.) (Városi levél : Különböző tartalmú iratok 1928 sz. a.) A színházi felszerelést a grófné Megyerről Pestre a maga költségén küldötte, Pestről pedig Debrecenbe 1805 év nyarán a város szállíttatta 429 frt. és 10 krajcár költségen. **

A gróf Károlyné-féle ajándékozás nagy erkölcsi hatással volt úgy a városi tanácsra, mint a közönségre, mely ez időtől kezdve maga is újabb beszerzésekkel s ajándékokkal igyekezett kiegészíteni a színtársulat hiányos felszerelését.

Az 1804-ik év másik jelentős eseménye a „Fejérlő“

* Vár. levél. Különböző tartalmú iratok 1932 sz. a.

** Városi levél. 1805 évi számadások.

udvarán levő deszka-színház leégése volt. Szerencsére a gróf Károlyné-féle garderob még ekkor nem volt itten. A veszteséget a városi tanács mihamar pótolta: újra felépítették a deszka-színházat a Fejérlő vendéglő udvarán.

Időközben a játékszíni társaság száma új tagokkal gyarapodott. Wesselényi a főigazgató már ezentúl nem az egész társulatot küldi Magyarországra, hanem annak csak egy részét, míg a társaság másik fele Erdélyben marad s Kolozsváron és más erdélyi városokban tartanak előadásokat.

1806-ban Wesselényi a kettéosztott társaság egyik felét egyenesen Debrecenbe küldte. Ernyi Mihály vezetésével érkeztek a színészek Debrecenbe és május 16-tól október 14-ig vagyis teljes 5 hónapig tartózkodtak itten. Sajnos ez évi előadásaikról még fogyatékosabb ismereteink vannak mint az előbbiekről. Október 18-án Szegedre érkeztek és ott folytatták előadásaikat.

Ettől az időtől kezdve már mindinkább láthatjuk, hogy az erdélyi és magyarországi színészet rövidesen elszakad egymástól. Az 1806-ban Magyarországra — nevezetesen Debrecenbe küldött társulat végleg idekint maradt s alapító törzse lett a későbbi magyarországi társulatoknak. A társulat működését, mozgását még mindig Wesselényi irányító keze igazgatja, a társultnál már bizonyos önállóságra való törekvés észlelhető.

1807-ben a Debrecenben tartózkodó szintársulatnak Wesselényi azt a parancsot küldi, hogy Pestre menjen; majd innen pedig Pozsonyba menjen az országgyűlés idejére. A társaság Ernyi Mihály vezetésével hamarosan el is hagyta Debrecen-t. Távozásukkal igen nagy veszteség érte a debreceni színészetet, mert Ernyi felhasználva a kedvező időpontot (Meszéna polgármester vidéken tartózkodott) s magával vitte Pestre a gróf Károlyné-féle garderobot. Ernyi ezen lépését később ezekkel a szavakkal indokolta meg:

„Az ország színe előtt nem jelenhettem meg azon rongyokkal, melyekkel Erdélyből ide küldötték a társaságot.“
Az elvitt kiegészítések aztán sohase kerültek vissza teljes egészükben Debrecenbe. A városi tanács követelte ugyan vissza a színházi felszerelést, sőt az erdélyi színházi bizottság is parancsot küldött Ernyinek, hogy a felszerelést vigye vissza, de minden hiábavaló volt. Ekkor Meszéna polgármester levelében kérte Szentkirályi László pestmegyei alispánt, hogy tegyen lépéseket arra nézve, hogy a Debrecen város tulajdonát képező színházi felszerelés visszakerüljön Debrecenbe. Szentkirályi László leiratot intézett ez ügybe Vida Lászlóhoz Pestre, aki még ebben az évben azt írta válaszában

* Városi levél. Külön csomag. Színházi iratok. Ernyi Mihály levele a városi Tanácshoz 1810. márc. 29-én.

Szentkirályi Lászlónak, hogy a debreceni színházi felszerelést már 1700 forint adósság terheli s így ő ezen ügyben már bele nem avatkozhat. Az értékes gróf Károlyiné-féle színházi felszerelésnek aztán nagy része elkallódott, részben adósság fejében lefoglaltattak. Így következett be az, mitől Meszéna polgármester annyira féltette az értékes színházi felszerelést. A debreceni tanács nagy áldozatok árán volt kénytelen pótolni e veszteséget.

1808-ban Wesselényi Miklós Erdélyből kiküldött egy színész csoportot Debrecenbe. Junius 30-án jött ki az erdélyi társaság. Wesselényi e színészcsoport vezetésére Ernyi Mihályt rendelte le Pestről, kinek 250 forintot adott a társaság utazási költségeinek fedezésére. Wesselényi megparancsolta Ernyinek, hogy a társaságot a téli idényre feltétlenül vissza-vezesse Kolozsvárra. Azonban ez nem következett be. A rövidnek szánt látogatás belenyult a télbe is, sőt még a következő év telébe is. A színészeknek ezen hosszabb itt tartózkodása úgy vált lehetségessé, hogy Debrecen városa újabb áldozatokat hozott a magyar színészet fenntartására és támogatására. A magyar színészet ügyét szíven viselő Meszéna polgármester közvetlen felügyelete alatt oly jól folytak a dolgaik, hogy a színészek nagyon szívesen itt maradtak a téli idényekre is. A Cegléd utca szögletén levő szűcs-szín egy részét alakították át téli színházzá. Ebben az épületben játszottak a színészek a téli hónapokban, nyáron pedig a régebbi megszokott helyükön (Fejérlő udvarán) tartották előadásait. A debreceni közönség úgy látszik támogatta a színészek törekvéseit s látogatta az előadásokat. Erre mutat az a körülmény, hogy e két debreceni esztendő igen kedvező pénztári viszonyok között folyt le. A jövedelem kezelése az egykori feljegyzések szerint a következőképpen történt: Három kassza volt, u. m. egy főkassza és két mellékkassza. A főkassza a Wesselényi-féle törzskassza volt, melyből a színészek havi fizetését eszközölték. Erre a kasszára 12 játékot játszottak hónaponként. Ehhez a főkasszához 1809-ik év dec. 1-től a debreceni közönség által még két mellékkassza járult, u. m. a Subsidiális és a Jutalom-kassza. Ha a Wesselényi-féle törzskassza nem volt elég a tagok kifizetésére és a felmerülő költségek fedezésére, akkor az utóbbi két kasszából pótolták a hiányokat. A Subsidiális kasszára két, a Jutalom kasszára pedig egy előadást játszottak minden hónapban. Összesen tehát 15 játékot kellett játszani a tagoknak.*

A jövedelemre nézve a következőket mutathatjuk ki az egykorú számadásokból.

1808-ban július 30-tól december 31-ig a teljes bevétel 4701 frt. volt; ebből 4406 frt. volt a kiadás. Tehát a kasz-

* Városi levéltár. Külön csomag. Színházi iratok.

szában maradt 295 frt. tiszta jövedelem. A következő év még kedvezőbb pénztári viszonyokat mutat. Ekkor az egész évi bevétel 11,775 frt. s a kiadás jóval kevesebb lévén, igen kedvező viszonyok között találjuk a debreceni színészetet. 1810-ben január, február és március hónapokban 2794 frt. volt a bevétel, ami éppen elég volt a kiadások fedezésére. Az évi számadásokat Halmágyi László — Wesselényi meghatalmazottja — vizsgálta át.*

A debreceni városi levéltárban fennmaradt Wesselényi-nek 1808-ból a színészekkel és muzsikuskokkal kötött szerződésai. E szerződések 1808 ápr. 29-én vannak keltezve s mind két vagy három évre szólhatnak. E szerződéslevelekből megállapíthatjuk, hogy a legnagyobb fizetése Jancsó Pálnak volt, aki 50 frt.-ot kapott havonként. Székely József actor 40 frt.-ot, felesége Ungár Anikó pedig 35 frt.-ot kapott. Mohai Sándor 30 frt.-ot, Eder György és Simonffy György 22-22 frt.-ot. Lopka Rozália actrix 20 frt.-ot, Molnár József, Demény Dániel, Kiss Lőrinc és Horvát József actorok 15-15 frt.-ot kaptak havonként. — A muzsikuskok között a legnagyobb fizetése Szeltzer János „orchester direktor”-nak volt, havi 40 frt. Balthasar Gingelessa 21 frt. Klein János 20 frt., Martin Kovalsky 18 frt., és József Kling 18 frt.-al voltak szerződve. 1809-ben a színészek fizetésemelést kaptak s így ez évben a fizetésük a következő volt: Ernyi Mihály 50 frt., Ernyiné 50 frt., Székely József 45 frt., Székelyné 40 frt., Némethy Sándor 45 frt., Némethyné 30 frt., Mohai Sándor 35 frt., Szétsi János 24 frt., Literati (decorator is) 20 frt.-ot kapott havonként.**

1808-ban már Jancsó Pál igen keveset tartózkodik Debrecenben, leginkább az erdélyi társaság kolozsvári csoportjában működik. Eltűnt a színészek névsorából Kotsi Patkó János neve is, aki már 1807-ben feleségével Fehér Rozáliával együtt végképen búcsút vett a színészettől és Erdélyben levő jószágaira költözött. Visszavonulásuk súlyos vesztesége volt nemcsak a debreceni, hanem az egész magyar színészetnek is. Különösen Kotsi P. János visszavonulása jelentett nagy veszteséget, kiben nemcsak legkiválóbb tagját, hanem az akkori idők legkiválóbb színészoktatóját is elvesztette a magyar játszó-társaság.

Az 1809-ik év áprilisában Wesselényi azt a rendeletet küldte Debrecenbe, hogy a társaság a nyári idény befejezésével Erdélybe menjen. A játszó társaságnak valóban az volt a szándéka, hogy ez év október havában befejezzék az előadásokat s visszamennek Erdélybe. Már utra készül-

* Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok.

**Városi lev. Külön csomag. Színházi iratok. Kolozsvár, 1808 ápr. 29-én kelt szerződéslevelek.

tek, amikor megérkezett a váratlan és megdöbbentő hír, hogy Wesselényi Miklós október 25-én meghalt. Mikor ezt meghallották a játszótagok, elment a kedvük, hogy Erdélybe visszatérjenek. Így ezen év telére is Debrecenben maradtak.

Wesselényi halála után felesége igyekezett a debreceni játszóársaság ügyének vezetését kezében tartani. Azonban Wesselényi halála a debreceni színészetnek az erdélyi színésztől való végleges szakadását jelentette. Báró Wesselényi Miklósné 1810 febr. 23-án kelt levelében azt írja Meszéna Sándor polgármesternek, hogy a játszóársaságot küldje vissza Kolozsvárra s egyuttal megparancsolta azt is, hogy a színészek minden színházi fölszerelést vigyenek magukkal Kolozsvárra. Meszéna polgármester azonban betegsége miatt kénytelen volt a színházi ügyek vezetéséről lemondani. Ekkor Szilágyi Károly főjegyző vette át Meszéna Sándor szerepét, aki a legnagyobb ügybuzgalommal és szeretettel intézte tovább a színészet ügyét Debrecenben.

Wesselényiné hiába küldött ismételt parancsot, hogy a társaság Kolozsvárra menjen. A színészek tudták azt, hogy nagy pártfogójuk özvegye már nem lesz olyan bőkezű mecénás, mint férje volt. Wesselényiné már csak úgy volt hajlandó a kolozsvári színháztermet a színészek rendelkezésére átadni, ha azok évi 100 frt. bért fizetnek. Ehhez járult még, hogy Rhédey Lajos gróf német színházat alapított Kolozsvárott. E színházra és az abba meghívott német színészekre Rhédey nagyon sokat költött, nem törődve azzal, hogy a koldusszegény magyar színtársulat nem képes magát fenntartani Kolozsvárott.

Miután mindezekről értesült az Ernyi Mihály vezetése alatt álló debreceni társulat, épen nem volt hajlandó Wesselényiné rendelkezésének engedelmeskedni. A város részéről Szilágyi Károly vezetése alatt kiküldött bizottság kérdést intézett a játszóársaság tagjaihoz, hogy akarnak-e visszamenni Erdélybe vagy nem. A színészek Éder György és Horvát József kivételével valamennyien arra szavaztak, hogy nem mennek vissza Erdélybe, hanem itt Debrecenben folytatják tovább előadásait.*

A színészek legszívesebb marasztalója maga a városi tanács volt. Debrecen városa ugyanis nem akarta az Erdélyből hozott garderobot addig kiadni, míg a Debrecenből elvitt gróf Károlyiné-féle garderobot Pestről vissza nem adják. Ekkor Halmágyi László az erdélyi felügyelő-bizottság meghatalmazottja a városi tanácshoz intézett levelében tiltakozását fejezte ki a városi tanácsnak eme határozata ellen, mivel

* Városi levél. Külön csomag. Színházi iratok: 1810. márc. 24-én kelt irat.

Ernyi Mihály minden felsőbb parancs nélkül, teljesen önhatalmulag vitte el Debrecenből a gróf Károlyiné-féle garderobot.* Végül a sok huza-vona és eredmény nélküli átiratok után a közügyre való tekintettel Debrecen városa engedett és az Erdélybe visszatérő színészeknek visszaadta a lefoglalt holmikat.**

A Wesselényi-féle korszak ezzel véget ért. A játszótagoknak kisebbik fele visszament Erdélybe, nagyobbik fele pedig itt maradt s az új pártfogók támogatásával folytatták előadásait.

Mielőtt áttérnénk a következő korszak történeti eseményeinek vizsgálatára, vessünk néhány pillantást vissza az eddig elmondott történeti eseményekre.

Az erdélyi magyar színjátszó társaságnak rövidebb-hosszabb debreceni tartózkodásai nemcsak mint az önállóságnak első időszaka érdemel nagyobb figyelmet, hanem azért is, mert itt teremtettek először a magyar színjátszásnak közönséget. Az erdélyi színjátszók a debreceni közönség szeretetét hamar megnyerték s a színielőadások látogatására szoktatták. Wesselényinek igen nagy érdeme volt, hogy hamar felismerte a vásáros Debrecen jelentőségét. Láthattuk, hogy az erdélyi színjátszóknak debreceni tartózkodásai legtöbbször vásárral vannak kapcsolatban. Ezek a debreceni nagyvásárok, vagy mint akkor mondták „szabadságok“, hatalmas embertömeget vonzottak Debrecenbe. Egy-egy vásár több hétig is eltartott s ez négyszer volt egy esztendőben. A vásároknak egyik látványossága a „theátrum“ volt. Míg máskor csak minden második nap tartottak előadást a színészek, a vásár idején mindennap játszottak. A vásári közönség özönlött a „theátrumba“. Az ilyen vásároshetek mindig nagy anyagi sikert eredményeztek. Így Debrecen a kolozsvári játszó társaságnak legfontosabb nyári állomása lett. Azonban Debrecen ebből a nyári-állomási mivoltából igen hamar kivetközött. A város vezetősége mihamar lehetővé tette, hogy a játszótagok a téli időnyre is itt maradhassanak. Ha a debreceni téli otthon nem is volt olyan alkalmas mint a kolozsvári, a színészek mégis szívesen maradtak itten, mivel később már nem csupán vásári közönségnek játszottak, hanem a város intelligensebb rétegeinek is. A debreceni színjátszás fontosságát abban kell látnunk, hogy a magyar színjátszóknak itt sikerült először olyan közönséget teremteni hazánkban (Erdélyt kikapcsolva), melynek támogatásával az alföldi magyarság körében is meghonosodott az állandó magyarnyelvű színjátszás. Ez nagyjelentőségű volt abban az időben, amikor

* Városi levél. Külön csomag. Színházi iratok.

** Vár. levél. Külön csomag. Színházi iratok: 1810. márc. 14-én kelt irat.

az ország fővárosában, Budán is olyan mostoha viszonyok között volt még a magyar színjátszás. Kelemen László, az első magyar színigazgató is, miután budai társulata feloszlott, Debrecenben és Nagyváradon akarta ismét megszervezni társulatát. Ugyanis Kelemen látván az erdélyi színészeknek sikeres debreceni működését, már 1799-ben azon kérelemmel fordult a debreceni tanácshoz, hogy engedjék meg neki ott az 1796-ban széteszlott társulatát újra szervezni. A tanács azonban nem teljesítette kérését, mivel már akkor a szerződés meg volt kötve Wesselényivel. Kelemen ekkor újabb kérvényt adott be s hivatkozott II. Lipóttól nyert játékszíni engedélyére s azt vitatta, hogy az igazi magyar játékszíni társaság az, amely a budai Helytartó Tanács részéről kinevezett igazgató vezetése mellett működik s nem pedig az, mely a pesti társaságból, „fortéllyal“ elpártolt tagokból áll. A városi tanács 1800 febr. 1-én kelt átiratában végleg elutasította kérelmével Kelemt, aki aztán Nagyváradon próbálkozott meg színielőadások rendezésével.* Láthatjuk tehát, hogy nemcsak Wesselényi, hanem az első magyar színigazgató, Kelemen László is igen hamar felismerte, hogy Debrecenben a magyar színjátszásnak közönséget lehet teremteni, még pedig olyan közönséget, melynek támogatásával a magyar színészet megerősödhet s elterjedhet az ország többi részében is.

A debreceni színészet történetének eddigi szakaszából is világosan láthatjuk, hogy az egyetemes magyar színészet kialakulásában igen fontos szerepet töltött be. Bayer József állításával szemben merőben ellenkező véleményt kell leszögeznünk, aki „A nemzeti játékszin története“ c. nagybecsű munkájában még így ír a debreceni színészetről: „A vidéki színészet közül . . . a nagyvárad és a vele kapcsolatos debreceni csak alárendelt kulturális jelentőséggel bírnak. Történetök egymásba folyik, úgyszólván, egymást egészítik ki és ezen felül a kolozsvári színészet történetével áll szoros összefüggésben. Olyan átmeneti helyek ezek, hol a Kolozsvárt és Kassán működő személyzet tart rövid időn át pihe-nőt. Mint ilyen átmeneti helyeken, a magyar színészet nem is tud oly eredményeket felmutatni, melyek általános szempontból is figyelmet érdemelnének.“**

* * *

Milyen darabok kerültek műsorra eddig a debreceni színielőadások során? 1807-ig a debreceni színielőadások műsoráról igen fogyatékos ismereteink vannak. Mindössze

* Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok.

** I. köt. 590-91 oldal.

egy néhány egykorú színlap maradt fenn, melyek csak némi bepillantást nyújthatnak az 1807 előtti évek műsorába.

Barna János közli a Debreceni Szemle 1935 évi januári számában, hogy mely években jelentek meg Debrecenben színházi almanachok, évkönyvek. Megállapítja e közleményében, hogy a XVIII. században egyetlen vidéki városban működő színtársulat sem adott ki színházi almanachot. A XIX. század elején 1808-ban jelent meg az első vidéki játékszíni zsebkönyv Debrecenben. Ez évtől kezdve egymásután jelentek meg a színházi emlények, zsebkönyvek, almanachok.

A színházi emlények, melyeket a társulat sugói adtak ki a színiidény végeztével, igen gazdag anyagot nyújtanak a debreceni színészet multjára vonatkozólag. Barna Jánosnak 54 ilyen debreceni színházi emlényt sikerült megtalálnia, melyek részben a debreceni ref. Kollégium könyvtárában, részben a budapesti Pázmány Péter tudományegyetem könyvtárában, részben a Nemzeti Múzeum könyvtárakban és részben pedig a Nemzeti Színház könyvtárában vannak. Azonban nagyon sok színházi emlény van, mely még nem került napfényre. Ezek bizonyosan egyes vidéki könyvtárakban vagy magánosok gyűjteményében vannak elhelyezve, elrejtve.

A színházi emlények különösen azért fontosak, mert azonkívül, hogy ismertetik a játszótagok neveit, kronológikusan felsorolják az illető színiidényben előadott darabokat. Így pl. az 1808-ban megjelent „Magyar Játékszíni zsebkönyvecske“ felsorolja az 1807 és 1808 év színiidényének műsorát. — Ha végignézzük az előadott darabok címeit, láthatjuk, hogy azok nagyon kevés kivétellel németből és franciából átültetett gyenge sekélyes darabok. Ugyanis a magyar drámairodalom még ebben az időben igen kevés érdemes darabot tudott nyújtani a színészeknek. — A magyar színészeknek maguknak kellett műsort teremteni idegen művek fordítása által. A fordítók igen gyakran maguk a színészek voltak. Különösen Kotsi P. János, András Elek és Láng Ádám János voltak igen buzgó fordítók. Műsoruk anyagát nagyobbrészt „érzékenyjátékok“, „szomorujátékok“ és vígjátékok alkották. Nevezetesebb műsordarabok a szerzőket, illetőleg a fordítókat is feltüntetve a következők voltak: *

Báró Wesselényi Miklós: Regulus.

Dugonics András: Bátori Mária, Aranyperceek (eredeti),

* E kimutatás az 1908-ban megjelent „Magyar játékszíni zsebkönyvecske“ és Bayer József: „A nemzeti játékszín története“ c. művének II. kötet 388–417-ik lapokon közölt „Az 1807–1814-iki műsor“ c. fejezete alapján van összeállítva.

Matskási Juliánna.

Aranka György: Gályarab.

Mérei Sándor: Paróka, Juliska, Megbosszult feleségrablás.

Sághi Ferenc: A posta kotsisok, A két úr szolgája.

Meszlényi Molnár János: Tsatsogó, Lassú víz partot mos.

Szomor Máté: Kiki saját háza előtt seperjen.

Verseghi: Szétsi Mária (eredeti).

Fegyverneki Vida László: Erőszak és szerelem áldozatja. (eredeti.)

Ungvári János: A tudákos leány.

Vedres: A haza szeretet (eredeti).

Gorove László: Jetzid és Haba.

Szalkai Antal: Pikó herceg.

Lakos János: Hunyadi László (eredeti).

Szerelemhegyi András: Csergő sapka.

Kotsi János: A helytelen szemérmesség.

Babocsai: Vígkedvű Mihály.

Andrád Elek: Zrinyi Miklós, Hora világ, Mátyás király és a kolozsvári bíró (eredetiek).

Déri Ignác: Indusok Angliában, Egervári Balázs.

Láng Ádám: Bankó cédula, Természet leánya, Vak szerelem, Magyar Havasok.

Benke József: Önnön áldozat. Egymást bosszantók, Templáriusok.

E szóbanforgó kor színielőadásairól kritikák még nem jelentek meg. Nincsenek kritikusok, dramaturgok, akik tanácsokkal, utbaigazitásokkal látnák el a színészeket arra nézve, hogy milyen irányban fejlesszék képességeiket.

E téren is maguk a játszótárgok voltak egymás segítségére. Valamennyien a gyakorlat iskolájában tanulták meg a legszükségesebb dolgokat. Rendesen a legrégibb színész látta el őket tanáccsal, utbaigazitással. Ilyen szerepe volt a sokszor emlegetett Kotsi Pálkó Jánosnak, akinek már határozott elvei voltak a színjátszásra vonatkozólag. Igen valószínű és természetesnek mondható, hogy a fejlett német színpadi technika is hatással volt rájuk.

E korszak tárgyalásánál szándékosan szólok utoljára a korabeli debreceni színházról, melyről semmiféle leírás, se rajz nem maradt reánk. Annyit bizonyosan tudunk, hogy a Fejérlő vendégfogadó udvarán (a mai Vármegyeháza helyén) fából épített kocsiszínpadon játszottak derék színészeink. Zoltay Lajos Debrecen történetének ismert bűvárlója a Fejérlő épületéről részletes tudósítást nyújtott (Debrecen c. napilap 1937. okt. 10-iki számában), azonban ennek udvarán 1796-ban épült ideiglenes „Komédia-ház” formájáról, nagyságáról mindeztideig semmi bizonyosat nem tudhatunk. Természetesen a színházi építkezésnek legkezdetlegesebb formája lehe-

tett, mely ki volt téve az időjárás kellemetlenségeinek is. — Amikor 1808-ban téli állomássá lett Debrecen, a városi tanács a Szűcs-szín egy részét (A mai Kossuth L. utca elején lévő Takarékpénztár helyén) alakította át a színészet céljaira. Sajnos, erről a színpadról sem tudunk többet, mint az előbbiről. Ennek átalakítási munkálatairól, költségeiről sem sikerült semmi bizonyosat megtudnom. — 1809-ben már páholyokat is találunk a debreceni színház nézőterén. Mindössze hat négyszemélyes páholyt (logi) készítettek. Az első és a második páholyoknak az ára egy bérletre 30 frt., a harmadiknak és negyediknek 24 frt., az ötödik és hatodiknak pedig 20 frt. volt. A páholyokat még mielőtt elkészültek volna „abonirozták“ (előjegyezték). Az első és második számút Lónyai és Gulácsy urak, a harmadikat B. G., a negyediket Poroszlai és Róth nevű katonatisztek, az ötödiket Bónis Ferenc földbirtokos jegyezte elő. Csupán egy páholy maradt előjegyzés nélkül.*

GULÁCSY ANTAL FELÜGYELŐSÉGI KORSZAKA.

(1810—1813)

AZ ÖNÁLLÓ DEBRECENI SZÍNÉSZET.

Wesselényi halála igen érzékeny vesztesége volt az egész fejlődő magyar színészetnek, de különösen az erdélyinek. A Debrecenben maradt társaság igazgatását ekkor maga a városi tanács vette át, de e nehéz terhet csakhamar átadta az önként jelentkező Gulácsy Antalnak.

Gulácsy Antal Szabolcs vármegye táblabírája, már eddig is buzgó támogatója volt a debreceni színészetnek. 1810-ben pedig átvette Wesselényinek a szerepét. Ő is, miként Wesselényi, egész vagyont áldozott a debreceni színészet fenntartására. Így a Debrecenben maradt színészek Wesselényi halála után sem szenvedtek nélkülözéseket, mert az új mecénás bőven ellátta őket a szükségeseikkel.

Gulácsy, mielőtt még hivatalosan átvette volna a debreceni színészet vezetését, 1810 okt. 6-án egy folyamodványt nyújtott be a városi tanácshoz, melyben kéri, hogy a Szűcs-szín kibővítésére és a színielőadások alkalmasabbá tételére szavazzon meg a város egy bizonyos összeget. A dolog megvizsgálására a városi tanács Simonffy Sámuel, Rakovszky Dániel és Szilágyi Károly bizottsági tagokat küldötte ki. A nevezettek valóban időszerűnek találták a kérelem teljesítését s ezért az építőmesterekkel a költségvetést elkészítették. A felmerülő munkálatokért a kőműves 3600 forintot, az ács pedig 9.000 forintot kért. A költség tehát 12.600 frt. lett

* Városi levél. — Külön csomag. Színházi iratok,

volna. — E hatalmas összeget azonban a városi tanács nem volt hajlandó megszavazni egy olyan épület elkészítésére, mely ismét csak ideiglenes épülete lett volna a debreceni színészetnek. Gulácsy is soknak találta ezt az összeget s ezért ő maga is hozzájárult az építkezési terv elvetéséhez.* Elenben ő a maga költségén végeztetett aztán kisebb átalakítást a Szűcs-szín épületén.

Egy másik fontos dolog, amit szintén Gulácsy igyekezett megoldani, a színházi felszerelés hiányosságának kérdése. Tudjuk, hogy a debreceni társaságnak egy része 1809-ben visszament Erdélybe s a színházi felszerelésnek nagy részét magával vitte. Hogy ezáltal milyen hiányok keletkeztek, azt legvilágosabban abból a beadványból tudhatjuk meg, melyet Gulácsy 1810. márc. 14-én nyújtott a városi tanács elé. Többek között ezeket írja: „... kellene 5544 frt. 30 Xr., ha t. i. itt helyben a boltokból vevődnének a materiák. De ha az özvegy Károlyné gróf ő N. gától a Nemes városnak ajánlódokozott és most Pesten lévő öltözetek visszanyerődének 1895 frt.-al kevesebbedne a kitett költségbeli summa. Ennek is még legalább harmadrészét meg lehetne kimélni, ha Pesten a német Játszóktól és zsidóktól készen vagy legalább vég szám szerint vásárolhatnánk meg azon öltözeteket, úgy hogy ilyen módon a Társaság most megérné 2432 vagy legfeljebb 3000 Rfrt.-al.“** — A hiányzó felszereléseket részben a városi tanács, de legnagyobb részben Gulácsy Antal pótolta a saját költségén.

Ilyen viszonyok között vergődött a debreceni színház ügye, amikor Gulácsy Antal 1810. nov. 1-én szerződést kötött a várossal, mely szerint a debreceni színészet ügyének vezetését három évre elvállalta. A szerződésnek főbb pontjai ezek voltak: 1. „Kezdődnek az árendás esztendőök 1810 nov. 1-én s végződnek 1813 okt. utolsó napján.“ 2. „Az árenda summája évi 150 Rfrt., melyet az Árendátor félesztendőnkint fizet.“ — A szerződésben fel van említve az is, hogy a városi tanács által kinevezett „Revisor“ az előadásra kerülő darabokat átnézi s csak a „revideált“ darab adható elő, vagyis melyek „jó, s helyes magyarsággal vannak készítve“***

A szerződés megkötése után Gulácsy a társulat szervezéséhez fogott. Ő mint főigazgató Ernyei Mihályt bizta meg a társulat igazgatásával. A társulat jelesebb tagjai Ernyin kívül a következők voltak: Éder György, Sáska János, Sáskáné, Kántor Gerzson, Kántorné, Némethi Sándor, Némethiné,

* Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 2023.

** Városi lev. Külön csomag. -- Színházi iratok.

*** Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 2024.

Balogh István, Horváth József, Udvarhelyi Miklós, Literati, Simonfi, Juhász Julianna.*

A társulat tagjainak sorából Kántorné (Engelhardt Anna) neve emelkedik ki leginkább. Német származása és anyanyelve ellenére, korának legnagyobb magyar színésznője volt. Ő az első magyar tragika. Odaadó hűséggel ragaszkodott a magyar színészethez, bár a korabeli német színházak is szívesen látták volna színpadjaikon. A társulat többi tagjai is mind kiváló, érdemekben gazdag uttörői a magyar színjátszásnak.

A buzgó debreceni közönség e korban is nagy támogatója volt a kezdet nehézségeivel küzdő színészeknek. A debreceni színészet bőkezű támogatói e korban Gulácsyn kívül Poroszlai és Róth nevű katonatisztek, Lónyai és Bónis Ferenc gazdag földbirtokosok és Auer András vaskereskedő voltak.

Róth kapitány nagyon sok diszletet ajándékozott a színészeknek. Auer András debreceni kereskedő pedig 1810 január elsején újévi ajándékot küldött „A Magyar Nemzeti Játzó Társaság azon 4 érdemes tagjának, kik az elmúlt 1809-ik esztendőben magokat mind erköltsi magok viseletekre, mind memorizálásokra, de főképpen kellemetes actiójukra nézve megkülönböztették. . . . A négy személy alatt értem: Székelyné ifj asszonyt, Ernyi, Németi, Éder urakat.”**

A nagyvásárok ez időben is fényes anyagi sikereket eredményeztek a debreceni színészethet. A városi tanács pedig úgy kezelte a színészetet, mint a hazai műveltség egyik legfontosabb tényezőjét. A városi hatóság felügyeletet gyakorolt a színészekre, mely mindig jóindulatú és atyai volt.

Az 1811-ik év „Játékszini zsebkönyvét” Udvarhelyi Miklós sugó adta ki. E színházi emlényből megállapítva, ez évben 164 előadást tartottak. Előadásra került 71 vígjáték, 59 érzékenyítő játék, 22 szomorú játék, 4 opera, 4 dráma és 4 vítézi játék. A műsor anyagát nagyrészen az előző évek darabjai teszik.***

Az 1811 év tavaszán hatalmas tűzvész pusztított Debrecenben, melynek áldozata lett a nyári színháznak használt fabódé is. Szerencsére a társulat még a téli épületben tartózkodott s így a színházi felszerelésben nem esett kár. Rövidesen elérkezvén a nyári időszak, Gulácsy a saját költségén ismét felépíttette a nyári színpadot. De ez a tűzvész nagyon kimerítette a debreceni közönséget. Nagyon sok ember vált hajléktalanná s lett szegénnyé. A tetemes kár befolyásolta a

* Magyar Játékszini zsebkönyv az 1811. esztendőre. Koll. Kvt. 724 sz. a.

** Városi levé. Külön csomag. Színházi iratok.

*** Koll. Kvt. 725 sz. a.

színház pártolását is. A jövedelem apadását azonban a színészek nem érezték meg, mivel Gulácsy a társulat szükségéről mindig gondoskodott.

1812-ben Ernyi Mihály betegsége miatt lemondott, s helyette Wándza Mihály lett a művezető igazgató. Éder Györgyöt pedig a társaság vezértagjává nevezte ki Gulácsy. A színészet pártolása újból lendületet vett úgyannyira, hogy jövedelmük mindig elég volt a tagok havi bérének kifizetésére. Mégis Gulácsy célszerűnek látta, hogy egyidőre megszüntesse Debrecenben a színjátszást és azalatt más városba küldje színészeit azon számítással, hogy visszaérkezvén, a pihent debreceni közönségtől nagyobb jövedelmet biztosíthasson a társulatnak. Gulácsy Antal valóban úgy rendelkezett, hogy a társaság 1813-ik évben lőrincnapi vásárra Nagyváradra menjen. Éder György vezetésével a színészek meg is érkeztek Nagyváradra.

A debreceni színészek igen kedvező viszonyok között kezdtek meg nagyváradi szereplésüket. Itt gróf Rhédey Lajos és a város polgárai mindent elkövettek a színjátszók támogatására. E látogatással kezdődött meg Debrecen és Nagyvárad közötti kapcsolat és ez évtől kezdve jöideig egymás mellett haladnak a két város színészettörténetének eseményei. Gróf Rhédey Lajos és Sándorffy József már ezen látogatás alkalmával tárgyalásba bocsátkoztak Gulácsyval, hogy mondjon le a debreceni színészet vezetéséről s engedje azt át az ő részükre. A tárgyalások azonban egyenlőre félbeszakadtak, mert a szentmihálynap i vásár visszacsalta a színészeket ismét Debrecenbe. Novemberben azonban a váradi pártfogók hívására ismét itt hagyták Debrecen.

Ezzel véget ért a debreceni színjátszásnak egy korszaka. A következő években ismét új pártfogók, új támogatók veszik kezükbe annak irányítását.

SÁNDORFFY-KORSZAK.

(1814—1824)

Gulácsy Antalt elsősorban családi körülményei kényszerítették arra, hogy a debreceni színészet vezetésétől visszavonuljon. Mint már előbb láttuk, alkudozásba lépett az önként jelentkező Sándorffy József nagyváradi főorvossal. Sándorffy ugyanis felbuzdulva a váradi közönségnek nagy színészetpártolásán, ajánlatot tett Gulácsynak, hogy a színház társulatát az összes felszereléssel együtt átveszi. Gulácsy elfogadván az ajánlatot, 1814 február elsején kötött szerződés értelmében az egész felszerelést 1280 forintért eladta Sándorffynak.

Sándorffy mögött gróf Rhédey Lajos állott, aki a szer-

ződés megkötése előtt Sándorffy érdekében ajánlólevelet is küldött a debreceni főbíróhoz Simonffy Sámuelhez, melyben azt is kinyilatkoztatja, hogy céljuk „egy nemzeti Institutum állandósága.”* A szerződés értelmében az árendás esztendők 1814 febr. 1-én kezdődnek és 1824 október utolsó napján végződnek, vagyis kerek tíz esztendeig tart. A szerződés többi pontjai ugyanazok mint a Gulácsyval kötött szerződésé, csupán az évi árenda van 100 forintra leszállítva.**

Gulácsy Antal Sándorffy Józsefnél alkalmasabb egyéneknek nem is adhatta volna át a társulat vezetését. Sándorffy, mint bécsi orvosnövendék lelkes tagja volt a testőrírók társaságának. A testőrírók hazafiassága buzdítja Sándorffyt a magyar nyelv és művelődés fejlesztésére. Bécsben ez időben már élénken virágzik a színház s épen ekkor küzdenek a németek a drámának nemzetivé tételéért. Sándorffy a bécsi színielőadásoknak, gyakori látogatója volt. A fényes bécsi színielőadások, a hatalmas és előkelő közönség különös hatással voltak a lelkesedni tudó Sándorffyra. A színészetpártolás ekkor gyökerezett meg lelkében s azon meggyőződéssel jött haza, hogy a magyar színészet támogatása a legnemesebb hazafias cselekedet a nemzeti nyelv fejlesztése érdekében.

Sándorffy tehát amikor Gulácsytól 1814-ben a debreceni színészet vezetését átvette, külföldről hozott eszméinek megvalósítását tűzte ki feladatául.

A Sándorffy-korszakban a színészet vezetésének szervezete a következő volt:

Gróf Rhédey Lajos a Debrecen—nagyvárad színiélet igazgatásában mint főigazgató szerepelt. Ő volt a két város színészetének legfőbb patrónusa. Sándorffy József mint igazgató szerepelt. A társulat művezetői pedig Wandza Mihály és Éder György voltak. A játszótársak a következők voltak: Éder György, Sáska, Udvarhelyi, Udvarhelyiné, Bányai, Zolnai, Diószegi, Diószeginé, Kántor, Kántorné, Horváth, Makai, Farkas, Szalay, Dobrai, Balogh István. 1820-21-ben szerződtek a társulathoz: Feketéné, Ujfalusi, Váradi és Megyeri a nagy komikus. Ezek a színészek működtek a Debrecen—nagyvárad társaságban a jelzett 10 esztendő alatt. A társaságnak már kiképzett zenészei is voltak, mégpedig amint Balogh István följegyzi naplójában, egyenruhába öltöztetett cigányok muzsikáltak kottából, melyre gróf Rhédey Lajos főigazgató cseh muzsikusokkal taníttatta be őket.

A belépődíjak a következők voltak: Zártszék 1 frt., első hely 36 kr., galéria 20 kr. — 1821-ben lejjebb szállították a helyáratokat: zártszék 45 kr., elsőhely 30 kr., galéria 15 kr.

* Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 1814.

** Vár. lev. Különb. tartalmú iratok 2053.

Sándorffy Józsefnek az a gondolata, hogy a két nagy magyar városnak Debrecennek és Nagyváradnak színészetét összekapcsolja, elsőrendű gondolat és terv volt. Azonban ez a nagyszerű gondolat és terv mégsem eredményezte azt a sikert, melyet eredményeznie kellett volna.

A Sándorffy-korszakban a Debrecen-nagyváradai társaság felváltva működött a két városban. A társaság dolgai az első években elég jól folytak. Azonban évről-évre lehetett észrevenni, hogy a társaság mindig nagyobb és nagyobb ráfizetéssel zárja le a színi-évadot. A színészek azonban nem szenvedtek károsulást, mert gróf Rhédey és Sándorffy saját vagyonukból pótolták a hiányokat. Azonban már látható volt, hogy a Sándorffy rezsim rövidesen megbukik. Valóban 1821-ben már az anyagi romlásnak erősebb fokát is láthatjuk. Ugyanis Sándorffy már ekkor négy évi árendával tartozott a városnak. Ennek ellenére a városi hatóság teljesítette Éder Györgynek azon kérelmét, hogy a színház épületén kisebb javításokat eszközöljenek. Sándorffy maga is írt ez időben egy levelet a debreceni hatósághoz, melyben panaszkodik és az árenda nem fizetése okául azt hozza fel, hogy a városi hatóság nem támogatja kellően az ő törekvéseit. Ugyanis 1819-ben is a lőrcinapi vásárcor a városi tanács szabad játszást engedett egy „kötelen járó és magokat lovon produkáló” társaságnak, mely a színjátszóknak 1360 forint kárt okozott. Panaszkodik aztán Sándorffy, hogy úgy a debreceni, mint a nagyváradai színház fenntartása meghaladja anyagi erejét. „Olyan vagyok, mint a megszedett szőlő” — mondja a tanácshoz írt levele végén.*

Sándorffy József 1814-től 1821-ig 32.659 frt.-ot áldozott saját vagyonából a debreceni és nagyváradai színészet fenntartására. Ekkor belátta, hogy több áldozatot hozni már nem tud s ezért felajánlotta Beöthy Ödönnek a színügy vezetését. Mindössze 2500 forintot kért az összes színházi felszerelésért, de Beöthy Ödön még így sem fogadta el az ajánlatot.**

Időközben gróf Rhédey Lajos elköltözött Nagyváradról s magára hagyta Sándorffyt, nem törődve tovább a színészettel. Debrecenben pedig az előbbi korszakok színészetpártolói (Meszéna Sándor és Szilágyi Károly) már meghaltak s az utánuk jövő polgármesterek pedig a színészet támogatásával nem törődtek.

Sándorffy végül úgy próbálkozott segíteni magán, hogy a társulatot más városba küldte játszani. 1823 ápr. hónapban Aradra mentek a színészek, ahol már 1819-ben is megfordultak. Aradról pedig június hónapban Szegedre mentek, ahol aug. 25-ig játszottak.

* Vár. lev. — Különböző tartalmú iratok 1819.

** Naményi Lajos: A váradai színészet története.

Mig a Debrecen-nagyvárad színesztársaság az országban bolyong, addig a debreceni hatóság 1823-ban engedélyt ad Slávik Károly német színigazgatónak előadások tartására. A jelzett évben április és május hónapban játszanak itten a német színészek. A gyöngye német társaság azonban nem tudta megnyerni a debreceni közönség tetszését. Két hónap alatt mindössze 23 előadást tartottak s minden előadás után két váltó forintot fizettek a városnak, vagyis összesen 46 forintot, mely összeg később Sándorffy árendájába betudatott. (Vár. levéltár. Külön csomag. Színházi iratok). Ez volt az első és utolsó német színtársulat, mely Debrecenben megfordult.

Sajnos a Sándorffy korszakban egyetlen egy színházi emlény sem jelent meg s így e jelentős korszak műsorára vonatkozólag nagyon fogyatékos ismereteink vannak. A debreceni városi levéltárban azonban fennmaradt Sándorffy József színházi könyvtárának jegyzéke, melyben mintegy 322 szindarab van följegyezve. Igen természetes, hogy ezen darabok adták 10 év alatt a műsor anyagát, csupán azt nem tudhatjuk, hogy melyik darab, mikor került színpadra. E följegyzett darabok nagyjából már az előző korszakoknak is műsorát képezték.*

Láthatjuk ezekből, hogy a Sándorffy korszak a debreceni színesztörténetében az előző korszakhoz képest fejlődésben visszaesést mutat. A debreceni közönség közönye szembetűnő e korban. Az előző években megteremtett színházi közönség valósággal eltűnik, megsemmisül. De nemcsak Debrecenben, hanem Nagyváradon sem sikerült Sándorffynak állandó színházi közönséget teremtenie, pedig már itt is elő volt készítve a talaj erre, hiszen tudjuk, hogy az erdélyi színészeknek egyik kedvelt nyári állomása éppen Nagyvárad volt. Mi lehetett tehát az ok, hogy Sándorffynak nem sikerült sem Debrecenben, sem Nagyváradon a közönség hathatós támogatását megnyernie? E kérdésre a korabeli előadásokról szóló hírlapi vagy más tudósítások hiányában, teljesen kielégítő feleletet nem adhatunk. Azonban igen valószínűnek látszik az a feltevés, hogy Sándorffy első sorban Nagyváradon igyekezett kimélyíteni a színesztörténetét s míg ezen fáradozott, addig Debrecenben vesztette el lábát a talajt. Ezen feltevést megerősíthetjük azzal, hogy a Sándorffy-hérletnek első és második évében a színészek leginkább Nagyváradon játszanak. Nagyváradot azonban időközben német társulatok is látogatják, melyek bizony erősen zavarják a magyar társulat működési körét. A debreceni színjátszás hanyatlását természetesen az is elősegítette, hogy a korabeli városi hatóság igen kevés gondot fordított a színjátszás előmozdítására.

* Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 2227.

Míg Debrecenben és Nagyváradon ilyen mostoha viszonyok közé jutott a magyar színjátszás, addig más városban szívesen látott vendégek voltak Sándorffy színészei. A Hazai és Külföldi Tudósítások 1819. évi 33. száma úgy ír Sándorffy színészeinek aradi vendégszerepléséről: „Aradon a mult szeptemberben igen nagy kedvet találtak a Debreceni Theátrális Társaságnak Játékjai, melyeket a N. vármegyének Főtitstjei és a Megyebeli Nemesség számos megjelenéssel tisztelt meg. Valamint a játszó személyeknek pontos előadása, úgy a résztvevő publicumnak hazafiassága is nagy tiszteletet érdemel; s azt a kívánt reménységet nyújtja, hogy nemsokára nemzetünkben közönségesse leszzen ezen tisztos mulatságnak megkedvelése, mely által, valamint a nyelv és az erköltsi szokások tsinosodnak; úgy a szépnak érzése közönségesebb lesz. Evégre kiváltképpen foganatosak voltak Wandza urnak ezen társaság Al-Igazgatójának találmánya szerint elrendelt Tablók, melyek kellemetes históriai jelenéseket képzettek.“ *

Sándorffy Józsefnek igen jelentős szerepe van a magyar vidéki színészet történetében. Nagy érdeme, hogy Debrecen és Nagyvárad között olyan kapcsolatot teremtett, mely a debreceni színészetnek későbbi korszakaiban válik nagyjelentőségűvé. Főtörekvése a két város színészetének állandósítása volt s hogy ez nem sikerült, annak nem ő volt az oka, hanem anyagi áldozatainak elégtelensége és a korabeli közönségnek a közönye.

1824 október 31-én járt le Sándorffynak a debreceni városi tanáccsal kötött szerződése. A bérlet leteltét aztán nem sokkal élte túl Sándorffy. Még ebben az évben nov. 30-án tüdőgyulladásban meghalt. Hagyatéka csőd alá került, mely ügyben Debrecen városa is érdekelve volt a színházi hátralékok miatt.

KÜLÖNBÖZŐ VÁNDORTÁRSULATOK MŰKÖDÉSE.

(1824—1835)

Sándorffy József halála után jó ideig csaknem minden esztendőben más társulat játszik Debrecenben.

Még Sándorffy József életében 1824-ben szerződött a debreceni társulathoz Láng Ádám feleségével együtt Miskolcra. Sándorffy halála után ő veszi kezébe a debreceni színház vezetését. Megszervezi társulatát, azonban a következő év elején már lemond a színház vezetéséről.

Ekkor Megyeri Károly érkezik társulatával Debrecenbe s a színházépület használatáért folyamodik a városi hatósághoz. 1825 ápr. 2-án már meg is jelent a tanácsvégzés, „mely szerint Megyeri Károlynak színház igazgatóvá lett elválasz-

* Ref. Koll. Kvt.

tása helybenhagyatik s folyó esztendő november 1-ig a theátrum árendája 50 váltó forintba határozottatott. A felügyelet pedig a tanács kebeléből kinevezett küldöttségre bízatik. (Fáy János polgármester, Somossy Ferenc, Komlóssy Dániel és Lukátsy András).* Megyeri azonban nem várta meg szerződésének lejártát sem s itthagya a debreceni társulatot Pozsonyba megy, ahol az egyesült székesfehérvári és miskolci társaságnál játszik.

Megyeri után Éder György lesz a színigazgató Debrecenben, aki három évre veszi ki a színházat. Az árendás esztendő 1825 nov. 1-én kezdődik és 1828 okt. 31-én végződik. Az árenda összege évi 40 ezüst forint. E szerződésben a belépőjegyek árát a városi tanács a következőkben állapítja meg: Zártszék 40 kr., első hely 30 kr., második hely 15 kr. A színigazgató a jegyek árát önkényesen nem változtathatja.**

Éder György társulatának nevezetesebb tagjai a következők voltak: Kőszegi, Balla, Láng, Demjén, Farkas, Néb Mária, M. Karolina, Keszi, Váradi, Újfalussy, Székely, Székelyné. 1828-ban pedig Pergő Cselesztin, Kubay és Némethy szerződtek a társulathoz.

Éder György vezetése alatt úgy látszik, hogy a debreceni színészet ismét állandósul egy időre. Azonban a szerződés lejártával Éder itthagya Debrecen s társulatának egy részével Kolozsvárra megy.

1828-ban Pergő Cselesztin lesz a debreceni színigazgató, aki az akkori idők legnagyobb szerűbb társulatát szervezi meg Debrecenben. E nagyszerű társulatnak tagjai voltak: Déryné, Pályi Elek, Egressy Gábor, Szerdahelyi József, és Szentpétery Zsigmond. A régi magyar színészetnek büszkeségei e nevek s mégis a debreceni közönség közönye nem enged; az előadásokat nem látogatja eléggé s ezért 1829 közepén már itt is hagyják Debrecen derék színészeink.

1829 év végén Balla Károly társulata érkezik Debrecenbe, mely társulat 1830 év novemberéig marad itten. A társulat érdemesebb tagjai Éder, Láng, Újfalussy, Szilágyi, Erdélyiné, Tóth és Tóthné voltak.

1830 év júliusában kérvény érkezett a debreceni „Nemes Magisztrátushoz,” melyet Abaujvármegye pártfogása és kormánya alatt levő „Kassai Dall és Színjátzó Társaság vezetői” nyújtottak be azon célból, hogy itten ők 1830 augusztus közepétől kezdve szeptember végéig előadásokat tarthassanak. A városi tanács hajlandó volt a játszási engedélyt megadni, sőt a társaság idejövételére előkészületeket is tett, amennyiben bizottságot küldött ki annak megvizsgálására, hogy a „Játzó Szín megbirja-e az abba menendő sokaságot

* Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 2225.

** Vár. lev. Különböző tartalmú iratok 2244.

és nem lehet e a szerencsétlenségtől félni.“ Kisebb javítást, kiegészítést végeztek az épületen (pl. a tetejét teljesen újra zsindeleztek) s így az épületet a további színjátszásra alkalmasabbá tették.*

Az ezen évből fennmaradt „Játékszini Zsebkönyv“-ből megtudhatjuk, hogy a „Kassai Dall és Színjátszó Társaság“ nem a folyamodványukban jelzett időre érkeztek Debrecenbe, hanem két hónappal később. Az országszerte híres társulat nevezetesebb tagjai a következők voltak: Bartha János, Egressy Gábor, Megyeri Károly, Pályi Elek, Szákfy József, Szentpétery Zsigmond, Szerdahelyi József, Szilágyi Pál, Udvarhelyi Miklós, Meszlényi Anna, Déryné, Kántorné, Telepiné, Udvarhelyiné. — A kor legjelesebb színművészei ezek, akik nagyobb részt rövidebb vagy hosszabb ideig már előbb is megfordultak a debreceni színpadon. — Az első előadást október 20-án, az utolsót november 15-én tartották, összesen 18 előadást rendeztek. Műsoruk anyagának nagyrésztét az előbbi társulatok műsorától eltérően dalljátékok alkották. Nevezetesebb ilyen dalljátékok a következők voltak: Tancred, Fekete asszony, Fejér asszony, Tolvaj szarka, Sevillai borbély, Raul stb.* *

1830 decemberétől kezdve (a kassai színészek eltávozása után) Éder, Balla és Ujfalusi igazgatása alatti társaság játszott Debrecenben. 1831-től kezdve azonban egészen 1835-ig homályba borul előttünk a debreceni színjátszás multja. A városi levéltár iratai között egyetlen följegyzést sem találunk e korszakra vonatkozólag. Az egyetemes magyar színművészet és a debreceni színművészet eddigi kutatói ezen évek fölött igyekeznek átsiklani s minden átmenet nélkül térnek át az 1835. év után következő történeti események tárgyalására. Ezekre a homályos esztendőkre némi fény sugarat vet az 1834-ben megjelent s az 1833 január 1-én kezdődő színiévadot ismerető „Játékszini zsebkönyv.“ Ebből megtudhatjuk, hogy Balla Károly és Pergő Czelesztin voltak az igazgatók. A játszótagok a következők: Ajtai Botos József, Erdélyi György, Kőszeghy Lajos, Kováts József, Láng Lajos, Pataki Károly, Szántai János, Zoványi Imre, Balláné Molnár Katalin, Lángné Csepreghy Anna, Miskoltsi Lilla, Székely Zsuzsánna, Szánthóné Némethi Julianna. A színiévad január 1-én kezdődött s egyfolytában játszottak a színészek április 30-ig. Május 5-től jun. 8-ig Miskolcon, majd június 15-től július 14-ig Egerben vendégszerepeltek. Július 23-án érkeznek vissza Debrecenbe,

* Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok: 1830 jul. 30-án kelt irat.

* * Magyar Játékszini Zsebkönyv. Kassa 1830 M. N. Muzeum Kvt. Bp.

ahol új színiévadot kezdenek, mely belenyúlik az 1834-ik év téli hónapjaiba is.*

A NÁNÁSSY-FÉLE SZINHÁZ. KÜLÖNBÖZŐ VÁNDORTÁRSULATOK MŰKÖDÉSE A NÁNÁSSY-FÉLE SZINHÁZBAN.

(1835 – 1861.)

A debreceni színjátszók mindezeideig a Cegléd utca (ma Kossuth L. utca) elején levő Szűcs-színben tartották előadásait, melyen a városi tanács már többször végeztetett átalakításokat és javításokat. Azonban ezek az átalakítások és javítások csak időről-időre tették színjátszásra alkalmassá ezt az épületet. Végül elérkezett az idő, amikor színjátszásra teljesen használhatatlanná vált ez épület, mivel falai annyira elgyengültek már, hogy az épület összeomlásától lehetett tartani. 1835-ben, amikor Ujfalussy Sándor színigazgató megérkezett társulatával Debrecenbe — köztük a Hetényi-pár és Egressy Gábor is, — már nem a Szűcs-színben telepitette le társulatát, hanem a Fejérlő szálloda nagytermét alakította át színházteremmé s ott tartotta előadásait.

A városi tanács belátta, hogy új színházépületről kell gondoskodnia. Ekkor Nánássy Gábor városi tanácsos felajánlotta a városnak a „Harmincados közben“ lévő magtárját a színjátszás céljaira. A városi tanács át is alakíttatta még 1835-ben ez épületet színházzá.

Ez épület ismét nem olyan volt, mely kényelmes teret nyújthatott volna a debreceni színészeknek, de annyi bizonyos, hogy a réginél jobb volt. Ez épület külső képéről némi fogalmat nyerhetünk Szöllősi tanácsosnak 1852-ik évi hivatalos jelentéséből. E szerint a színházba kb. 3—400 ember fért el. Az épület színe két lábbal alacsonyabb volt mint a földszint s a bemenetel lépcsőn lefelé történt. Nyáron — jó idő esetén — szabadtéri előadásokat tartottak. Ugyanis a Nánássy-féle színház udvara igen alkalmas volt ilyen nyári előadásokra. Az udvaron nagy közönség számára lehetett nézőhelyet csinálni. Télen azonban — mint Szöllősi tanácsos leírásából kitűnik — a Nánássy-féle színház igen egészségtelen s elég alkalmatlan épület lehetett a színjátszásra.**

A Nánássy-színházban 1835-től 1860-ig, tehát teljes 25 esztendeig játszottak a magyar színészek.

Az új színház első igazgatói Éder György, Csabay Pál, László József, Fánecs Lajos és Szákfy József voltak, akik 1835-től 1837-ig bérelték ki a színházat. Tehát egy ötös konzorcium veszi kezébe a társulat vezetését. A társulat neve-

* Játékszíni zsebkönyv az 1834-ik évre. Ref. Koll. Könyvtár, Debrecen.

** Vár. lev. Tanácsjelentések 1736 sz. a.

zetesebb tagjai az igazgatókon kívül: Csabayné, Erdélyiné, Sáska Biri, Parázsoné, Udvarhelyiné, Éder Antónia, Pergő Cselesztin, Baranyi és Török.

Az új színház megnyitása ünnepélyes külsőségek között 1835 augusztus 1-én történt. Az egykorú szinlap így hirdeti a színház megnyitását: „Szombaton 1835 aug 1-ső napján nyitattik meg Tekintetes Nánássy Gábor városi tanácsnok Ur által a Harmincados közre ható tulajdon udvarán épített új színház. Mely alkalommal az előadást megnyitja egy alkalmi diszitményes képezet Prológgal, és Kisfaludy Sándornak „Adja Isten hogy a magyar“ kezdetű népénekével. Ezt követendi: Mátyás király Pozsonyban vagy a féltés gyötrelmei. Eredeti vígj. 3 fevonásban, írta Kovács Pál.“ *

Az új színházban a bérlet ára a következő volt: Első osztályú zártszék 4 frt., másodosztályú 3 frt. 12 kr., földszinti hely 2 frt. 24 kr. — A rendes bemeneti jegyek árai pedig a következők voltak: Elsőosztályú zártszék 30 Xr., második osztályú zártszék 24 Xr., földszinti hely 20 Xr., Karzat 8 Xr.

A játszótársaság dolgai igen jól folytak. A színészek munkáját anyagi és erkölcsi siker kísérte. Az elsőrendű tagokból álló társaságot a debreceni közönség szívesen támogatta. Különösen Fánscy Lajos nyerte meg a közönség tetszését. 1836. január 30-án az ő jutalmára adott „Béla futása“ c. darabban „a hangászkar városi műkedvelőkből, nemes ifjakból állott, kik jutalmazandó iránti szíveseségből vállalkoztak erre.“ *

A társaság többi tagjai is mind kiváló erők voltak s elsőrendű előadásokat nyújtottak. Az előadások fénye még inkább emelkedett, amikor 1836-ban Kántorné is e társasághoz szerződött.

Bizonyára e kiváló debreceni színészeknek sikerei vonzották a nagy magyar költőt, Arany Jánost is a „világot jelentő deszkákra.“ A fiatal Arany János mint kollégiumi tanuló gyakori látogatója volt a debreceni színielőadásoknak. Ifjú lelkét annyira megszállja az ihlet, hogy ő is belép Thália papjai sorába. Legnagyobb szerepét 1836 márc. 3-án játszotta az „Ördög Róbert“-ben. De nagyobb részben csak statisztá szerepeket játszott és a diszletek festésénél segédkezett a Hamlet későbbi fordítója. Kéthónapi működés után csalódottan vett búcsút a debreceni társulattól.

1837-ben az ötös konzorcium szerződése lejárt. A társaság tagjai között némi viszálykodás támadt s így nem lehetett szó e társaság további működéséről.

1838-tól 1840-ig Éder és Ujfalussy a debreceni színház igazgatók. Az 1839-ben megjelent játékszíni zsebkönyvből

* Géresi: A debreceni színészet vázlatos története 29-ik oldal.

** Géresi: A debreceni színészet vázlatos története 30-ik oldal.

tudhatjuk meg a játszótárogok neveit. Férfiak: Éder György, Ujfalussy Sándor, (igazgatók) Ceglédi Pál, Harmath Sándor, Kovácsi János, Láng Lajos, Magos Antal, Szilágyi József és Török Antal. Nők: Bizik Eszter, Erdélyiné (Sáska Borbála), Harmathné (Kövesi Rozália), Lángné (Csepreghy Anna), Magosné (Bányai Hermina), Megyeriné (Liszka Karolina), Szilágyiné (Buzás Terézia). * Igen valószínű, hogy e társulat tovább működött Debrecenben 1840-től. Azonban ezt bizonyosan nem állíthatjuk, mert 1840-től 1843 ig ismét egy homályba burkolt kor áll előttünk. Ez évekre vonatkozólag egyetlen íratot sem találunk a városi levéltárban, de még színházi emlény sem jelent meg, mely némi bepillantást nyújthatna ez évek debreceni színjátszására.

1843-44-iki színiidényben Komlóssy Ferenc társulata működik Debrecenben. E társulat tagjai között találjuk a legnagyobb magyar költőt, Petőfi Sándort is. Ez volt a második próbálkozása Petőfinek a színpályán. Sikert most sem arat s a színiévad befejezése előtt itthagya Debrecen, búcsút intve az álarcos Muzsának.

1844-45-ben Komáromy Sámuel, Könyves Lajos, Váradi Pál és Fejér Károly társigazgatók társulata játszik Debrecenben. E társulat sugója a színiévad befejeztével emlényt adott ki, melyben a játszótárogok nevei is fel vannak sorolva. E szerint a társulat színészei a következők voltak: Balogh Károly, Békessy Imre, Havay Viktor, Kiss Dávid, Kövesdi Antal, Lakatos István, Lossovi János, Nagy Lajos, Tóth Sándor, Erdélyi Lina, Fejér Lilla, Komárominé Zsuzsánna, Könyvesné Eliza, Szilvási Eszter. A társulat már február 10-én befejezte a színiidényt.**

Az 1846-47-iki színiidényben Felek Miklós igazgatása alatt kitűnő társulat működik Debrecenben. A társulat tagjai a következők voltak:

Férfiak: Felek Miklós, Csiszár István, Dózsa József, Csiszár Károly, Jakab István, Patai József, Csöngéi Dávid, Váradi Ferenc, Török István, Magyar János, Barray Mihály, Farkas Ferenc, Bényei Antal, Gönci Samu.

Nők: Udvarhelyi Miklósné, Felekyné — Száky Amália, Prielle Kornélia, Molnárné — Navarra Nina, Csiszárné — Nagy Zsuzsánna és Telepiné.***

E társaság tagjai közül Felek Miklós, Udvarhelyi Miklósné, Felekyné és Prielle Kornélia országos viszonylatban is

* Magyar játékszíni zsebkönyv az 1839 évre Debrecen Koll. Kvt. H. 725.

** Játékszíni zsebkönyv az 1845-ik évre. M. N. Múzeum Kvt. Bp.

*** Játékszíni emlény az 1846 évre. Debrecen. M. N. Múzeum Kvt. Budapest.

a legnagyobbak közé tartoztak. 1846 májusában Déryné vendégszereplése méginkább emelte az előadások fényét.

1848-tól 1852-ig Abday Sándor volt a debreceni színház igazgatója. A szabadságharc idején azonban nagyobb részt társulat szétszóródott az országban s a színészek közül sokan beálltak a honvédek közé s végigküzdötték a szabadságharcot. Abday Sándor pedig mint „kenyér komisszárus“ működött Debrecenben. 1849. okt. 10-én azonban már folyomodik a városhoz szerződésének meghosszabbítása végett. Kérését teljesítik s 1850-51-ben megszervezi társulatát s előadásokat tart a Nánássy-színházban. A társulat tagjairól s az előadásokról azonban semmi bizonyosat nem tudunk.

Az 1850-es évek színielőadásaira rányomta bélyegét az osztrák cenzura. Az előadásra kerülő darabokat előzőleg átvizsgálták s a darabokból azokat a részeket, melyek a közönségre nagyobb hatást (az ő szemükben lázító hatást) gyakoroltak — kihuzogatták. De a kihagyott részeket úgyis megvilágította a színész egy-egy sóhajjal, hangsúllyal, vagy kézmozdulattal. A közönség pedig megértette ezeket éppúgy, mint ahogyan megértette a költők allegorikus verssorait.

1852-ben Csabay Pál társulatát találjuk Debrecenben. 1853 májusában pedig Láng Boldizsár társulata jön szerepelni és Csabay Pál társulatával felváltva játszanak. Junius közepétől július végéig pedig Gócs, Havi és Szabó aradi dal és színtársulata tartott előadásokat Debrecenben.

1853-tól 1856-ig Láng Boldizsár bérli a debreceni színházat. Az 1855-ben megjelent színházi emlény a következő neveket említi, mint a társulat tagjait: Alajos János, Bokor János, Csengeri Pál, Demjén Mihály, Égeni Elek (sugó), Gócs Ede (karmester), Komáromi Alajos (rendező), König Ferenc, ifj. Lendvai Márton (rendező), Lukácsy Sándor (ügyelő), Száky József, Zoltán Károly, Alajosné, Csengeriné, Königné, Nagy Józsefné, Szerdahelyi Nelli. Színházi festő: Balog József.*

1857-ben Hetényi József és Molnár György társulata tartott előadásokat. A társulat tagjai az igazgatókon kívül: Csiki György, Fehérvári Antal, Kölesi Antal, Rajz János, Santa Antal, Szatmári Károly, Takács Ádám, Váradi Gusztáv, Fehérváriné, Fehér Kornélia, Hetényi Amália és Antónia, Molnárné, Nagy Lujza. — E társulat mindössze három hónapig — április 13-tól június 8-ig játszott Debrecenben.

1857-ben a nyári hónapokban is vannak színészek Debrecenben. Láng Boldizsár és Csabay Pál társulata június 25-től egészen október 18-ig tartja megszakítás nélkül előadást.

* Nemzeti Játékszíni Emlény az 1855 évre. Debrecen. Pázmány Péter Egyetemi Kvt. Budapest.

sait. A társulat tagjai: Balog Károly, Beke István, Bihari István, Császár István, Demjén Mihály, Erszénes Balázs, Farkas Mihály, Fekete Imre, Gárdonyi Antal, Gyulai Ferenc, Hidas Elek, Láng Lajos, Ligeti Sándor, Mátrai Sándor, Morvai Alajos, Mustárdi József, Némethy Mihály, Pongrácz Károly, Turcsányi Imre, Sáfrány Lajos, Szabó Mózes, Török Zsigmond, Bánhidi Emilia, Balog Anna, Csabai Klára, Csiszár Zsuzsanna, Fekete Teréz, Hirtling Mari, Hadadi Teréz, Láng Emilia, Láng Anna, Kovácsné, Kövesiné, Kövesi Etelka, Mátrai Laura, Mátrai Mari, Morvai Jozefa, Szabó Jozefa, Szabó Krisztina, Tóth Lujza.*

Időközben az igazgatók a társulat néhány tagját Nyiregháza is elküldötték játszani.

Az 1858-59-ik évi színidényben ismét Csabay Pál a debreceni színigazgató. 1860-ban pedig Latabár Endre hozza Debrecenbe társulatát, melynek legkiválóbb erői: Paulay, Benedek, Zádor, Tóthfalusi és Mátrai Mari voltak.

A DEBRECENI ÁLLANDÓ SZINHÁZ FELÉPÍTÉSE. PÉTERFIAI SZINHÁZ.

(1861—1865)

A debreceni színészetnek mindezideig csak ideiglenes épület szolgált színhelyül. A városi tanács már a legrégibb időktől kezdve gondolt arra, hogy Tháliának maradó oltárt emeljen. Emlékeztünk, hogy már 1804-ben özv. gróf Károlyi Józsefnét az a remény táplálta, amikor értékes magánszínházi felszerelését a városnak ajándékozta, hogy „N. Debrecen városa nemsokára az állandó Játékszínről is hathatós rendelkezéseket tenni fog.” Gróf Károlynénak ez a reménye mindenestre túl korai volt, de bizonyítéka annak, hogy e gondolat hamar felvetődött. Az állandó színház építésének a gondolata a történeti események haladásával újra és újra felvetődött. A gondolat végül a debreceni színjátásznak fokozatos esztétikai és technikai fejlődése érlelte meg.

Amikor 1835-ben a városi tanács a Nánássy-féle magtárt színházzá alakította, az azelőtti színház helyiségül szolgáló Szűcs-szint lebontatta és az üres telket áruba bocsátotta. 1843-ban csakugyan el is adta a város 12009 forintért, s ez összeget a felépítendő színház költségeire mint alaptőkét félretette. Ez a színházi pénztár 1851-ben már 18.763 frt.-ból állott.

1852-től kezdve a városi tanács a leghatározottabb törekvésekkel igyekszik az állandó színház felépítésének ter-

* Nemzeti Játékszíni Emlény az 1857. évre. Debrecen. — Pázmány Péter Egyetemi Kvt.

vét megvalósítani. Szöllősi tanácsnok hivatalos jelentéseiben folyton hangoztatja az állandó színház felépítésének fontosságát (Városi levéltár — Tanácsi jelentések az 1852 és a köv. évekből).

A városi levéltár iratai között fennmaradt egy színház és vele kapcsolatos táncterem tervrajza, melyet Rveszner Károly bécsi cs. kir. professzor 1855. júl. 27-én nyújtott be a debreceni városi hatósághoz. E részletesen kidolgozott tervet azonban nem valósítja meg a város.* Egyidőre aztán a színház építésének ügye lekerül a városi tanács tárgyaló asztaláról. Azonban az ügy már nem sokáig szunnyadhatott; több derék polgár erélyes sürgetésére, valamint több hírlapi cikk felhívása folytán az ügy ismételten szőnyegre került. 1860 elején a városi Takarékpénztár 400 frt.-ot, A Debreceni Gőzmalomtársulat pedig 500 frt.-ot ajánlott fel az építendő színház céljaira s egyszersmind felhívták az előjáróságot, hogy a színház építésére nézve komoly lépéseket tegyen.**

E két derék társulat felhívására az ügy újabb lendületet kapott. 1861. márc. 9-én Kiss Lajos polgármester elnöklétével megtartott városi közgyűlés végre kimondta, hogy Debrecen városa állandó színházat fog építeni s erre a célra 150.000 forintot szavazott meg a tanács. Debrecen város közönsége örömmel üdvözölte a régen vajdúd eszme kibontakozását s a város minden társadalmi rétegét felölelő mozgalom indult az eszme mielőbbi megvalósítására. E mozgalom élén az 1861-ben megalakult *Színügyegylet* állott, melynek igen fontos szerepéről a következő fejezetben lesz szó.

A városi tanács a Cegléd utcán (ma Kossuth L. u.) lévő Semsey-féle telket 15.000 frt.-ért megvásárolta s a felépítendő színház helyéül kijelölte. E telken lévő lakóházat, mely egyike volt a város legrégibb épületeinek, — lebontották és ezen telekhez még a város tulajdonában lévő szomszédos Komáromy-féle ház kertjének nagyrészét is hozzácsatolták.

A debreceni városi tanács először Ybl Miklóst az európaszerte ismert építészre kérte fel a színház tervének elkészítésére. Ybl Miklós rövidesen elkészítvén a tervrajzot, benyújtotta a városi tanácsnak. Azonban e terv, még mielőtt biztományilag tárgyalás alá vétetett volna, egyszerűen félretétetett, mivel a költségvetés 300 ezer forintot is meghaladta.*** A városi tanács ekkor Ybl Miklóst egy másik terv készítésére szólította fel. Ybl két újabb tervrajzot, készített, melynek egyikét a tanács elfogadta s e terv részletezésével Ybl Miklóst meg is bízta. A városi tanács azonban célszerűnek tartotta más

* Vár. lev. Külön csomag. Színházi iratok.

** L. „Hortobágy“ c. hetilap 1865. évf. márc. 12. szám. Koll. Kvt. Debrecen.

*** „Hortobágy“ 1865. évf. márc. 12. szám. Koll. Kvt.

építész is felszólítani terv készítésére. Így hívta fel Skalnicsky Antal pesti építész, aki elkészített tervrajzát be is nyújtotta. Közben a tanács meggondolván a dolgot, arra kérte Ybl Miklóst, hogy ne a bizottmány által már elfogadott gömbölyű homlokzatú, hanem a másik tervet részletezze. Azonban Ybl Miklós megtudta, hogy kivüle más is beadta pályázatát a városi tanácshoz és visszalépett.*

A városi tanács ekkor Skalnicsky Antalnak a külföldön is jól ismert építőmérnöknek tervét fogadta el, aki 145.419 frt. 29 kr. költségelőiránnyal tervezte a színházat. Ezek után az építés kivételére hirdetett pályázatot a város. Három pályázó közül Vecsey Imrének, a kiváló debreceni építésznek ajánlatát fogadta el a tanács, aki 101.500 forintért vállalta a színház felépítését. Vecsey Imre az építést 1861. aug. havában meg is kezdte.**

Vecsey Imre a várossal kötött szerződésében kötelezte magát, hogy az épületet 1862-ben fedél alá vonja és 1863 augusztusában pedig az építkezést teljesen be is fejezi. Azonban az időközben beállott kedvezőtlen viszonyok igen hátráltatták az építkezést. A városi tisztikar, mely az építkezést megindította, lemondott hivataláról s helyére provisorius tisztikar lépett. Bár az új tanács Szöllősi János polgármesterrel az élén buzgó odaadással kezelte a színház ügyeit, mégis az építkezés nagyon lassan haladt előre s teljes két esztendővel később lett készen az épület, mint ahogyan a szerződésben ki van kötve.

1865 év tavaszán lett kész a Debrecen városához és a művészethez méltó épület, kb. 1500—1600 embert befogadó nézőtérrel s olyan nagy színpaddal, melynek abban az időben egy magyar vidéki városban sem volt párja. Az épület mór-ral stilizált bizanci stílusban épült. A pazar pompával épített nézőtérnek, — mely valóságos látványosság számba ment — a következő tagozata volt: 8 alsópáholy, 14 középpáholy, 5 családpáholy, 14 felsópáholy; ezen kívül voltak támlásszékek, alsózártszékek, támlásszék melletti állóhelyek, emeleti zártszékek, földszinti állóhely és karzat.*** A páholyok mennyezetei aranyos lemezzel voltak körülszegélyezve s azonkívül a páholyok, támlásszékek és zártszékek vörösbársonnyal voltak bevonva.

A színpad fölött ma is látható arcképeket Telepy Károly, a híres magyar táj- és portréfestő készítette. Ezen arcképsorozatban a következő hét nagy magyar színészt láthatjuk (szemközt jobbról-balra számítva): Szerdahelyi József, Me-

* „Hortobágy“ 1865-ik évf. márc. 12. szám. Koll. Kvt.

** Vár. lev. Vecsey Imre építési költségeinek kimutatásai, 1865. okt. 15-én.

*** Vár. lev. Balogh Mihály főmérnök jelentése 1881 febr. 14.

gyeri Károly, Fánecsy Lajos, Kántorné, id. Lendvay Márton, Szentpétery Zsigmond és Udvarhelyi Miklós. Ugyancsak Telepy Károly tervezte a színpad függönyét is, melynek közepén egy allegorikus képcsoport van középen Sybillával, aki fényes jövőt jósol a színháznak. E függönyt mint műtörténelmi emléket őrzik a városi díszlettárban.

A színházi gépezetek elkészítését és felszerelését Mühl-dorfer Vilmos és Kóburg herceg gótai udvari színház díszletigazgatója és gépésze végezte. Ez a felszerelés maga 25.000 frt.-ba került. A színpad több süllyesztő nyílással volt ellátva, melyek a színpad alatt három emeletnyi mélységben vezettek s ezek a süllyesztők faalkotású gépekkel voltak ellátva. Ezek a fagépezetek idővel elkorhadtak s ma már rendeltetésüket sem ismerjük. Annyi bizonyos, hogy főképen az operák és más látványos darabok előadásához szükséges technikai felszerelések voltak.

A színházépület homlokzatán hat szobrot láthatunk. A homlokzat baloldalán alól Petőfi Sándor, felette Kazinczy Ferenc, az oldalbejáró felett Vörösmarthy Mihály, a homlokzat jobb oldalán pedig alól Csokonai, felette Kölcsény Ferenc, az oldalbejáró felett pedig Kisfaludy Károly szobra látható. Ezeket a szobrokat Marsalkó pesti szobrász készítette, darabját 300 forintért.

Mindezek elkészítése után a színházzal szomszédos csizmadiaszínen keresztül egy közlekedési utat nyitottak, melylyel a Czegléd utcát és a Csapó utcát összekötötték (színház-átjáró).

Mint tudjuk, a városi tanács 1861-ben 150.000 frt.-ot szavazott meg a színházi építkezés céljaira, azonban a városi levéltárban fennmaradt költségvetési jegyzékből megállapíthatjuk, hogy 1866 április haváig a színházra fordított költség 201.669 frt. 39 krajcár volt. Azonban még ez az összeg sem mutatja véglegesen a városnak a színház építésére és felszerelésére fordított kiadását. Ugyanis nagyon fontos dolog volt az utólagosan épített díszlettár és egy asztalosműhely létesítése. Ezen pótépítkezésnek költsége 12.000 frt. volt. Ezenkívül még a következő összegekkel járult a város a színház felszereléséhez az 1860-as években:

Diszletekre	44.705	frt.
Ruhatárra	4.329	"
Könyvek, kották és hangszerekre	7.506	"
Színpadi kellékekre	1.977	"
Zongorák és butorzatra	3.318	"
összesen:	61.835	"

A debreceni (ma Csokonai Színház) építési és felszerelési költségeit a következő táblázat mutatja világosan:

Sor-szám		Fr.	Kr.
1.	A színháztelek ára	15.000	—
2.	A színház építésére fordított költségek 1866-ig	201.669	39
3.	Utólagos építkezések (díszlettár, asztalosműhely)	12.000	—
4.	Díszletek, ruhák, hangszerek stb.	61.835	—
	Összesen *	290.504	39

Igy jött létre a debreceni állandó színház a városi hatóság és közönség áldozatkészségéből, az egyetemes magyar kultúra előmozdítására s Debrecen városának méltó dicsőségére.

* * *

Mielőtt az 1865-ben felépült állandó színház ünnepélyes megnyitására és azután következő események tárgyalására térnénk át, meg kell emlékeznünk a színházépítés időtartamára (1861—1865) épített ideiglenes Péterfiai utcai színházról s az abban tartott színelőadásokról.

Az 1861. év elejétől egészen április végéig még Láng Boldizsár társulata játszott Debrecenben a Nánássy-féle színházban. Utána Reszler István színikazgató jött társulatával Debrecenbe, aki a fejlettebb színjátszásra alkalmatlan épületben nem volt hajlandó beköltöztetni társulatát. Reszler akkor egy ideiglenes színház építésére kért engedélyt és támogatást a városi tanácstól. Farkas Ferenc színiügyleti elnök közbenjárására a városi tanács meg is adta a kért engedélyt és támogatást. Az ideiglenes színház a Péterfiai utcán, a mai 4. számú lakóház helyén épült fel, mely addig szabadon álló üres telek volt. — Az új színháznak farámázat közé rakott falai voltak és maga az épület elég csinos és tágas volt s mintegy 1500 embert fogadhatott be (Telegdy K. László: Debreceni színesztörténete. „Debreceni Hírlap 1893. évf. 119. sz.)

A Péterfiai színházat 1861 május 11-én nyitotta meg Reszler István társulata. Az ünnepélyes megnyitó előadás műsora a következő volt: „Üdvözlét a debreceni műpártoló közönségnek. Allegoria 2 képben Fehérvárytól.“ — Majd ezt

* E költségösszeg kimutatás Balogh Mihály főmérnöknek 1888 február 14-én a városi tanácshoz intézett jelentéséből van összeállítva. Ő a színházépítés és felszerelés költségeit 320.000 forintra kerekíti ki.

követte Szigeti Józsefnek „Falusiak“ c. 3 felvonásos vígjátéka. *

Reszler István színigazgató társulata 1861-ben a következő tagokból állott:

Férfiak: Baráthy Sándor, Bartha Elek, Chován Sándor, Csabi Imre, Egri Alajos, Fehérváry, Foltényi Vilmos, Miklósi Aron, Molnár József, Prielle Péter, Sándori Ignác, Ürményi Lajos, Zöldy Miklós.

Nők: Bánhidy Emilia, Demjén Mari, Egriné Borbála, Fehér Julia, Fehérváryné, Füredi Mari, Gyarmathyné Róza, Hillerné Anna, Láng Berta, Pázmán Hedvig, Szádeczky Julia, Sanca Anna, Szentkutiné Anna, Térey Antónia, Zöldyné Borbála, Zöldi Róza, Jackóné Anikó, Váczy Vilma.

Karnagy: Meggyesi Nándor. Énektanító: Gócs Ede. Zenekari igazgató: Hetessy Lajos.

1862-ben még a következő tagok szerződtek a társulathoz: Gerecs János, Hegedűs Ferenc, Kállay Lajos, Püspöki Imre, Kállayné Borbála, Foltényiné, Füredi Antónia, Melles Lízka, Reszlerné Anna, Szakál Róza. **

Feltűnő e társulatnak népes volta. Míg az előző években az itt működő szintársulatok tagjainak létszáma 15-20-25 között váltakozott, addig a Reszler-féle társulat állandó létszáma 35 volt.

Ennek a népes és nagy igényeket is kielégítő társulatnak egyik legkiválóbb tagja maga Reszler István volt. Korának egyik legkiválóbb magyar tenoristája, aki Olaszországban tanult énekelni s mint kiváló tehetség, külföldi színpadokon is megfordult. (Egyideig az olasz színház tagja volt.) Mint kiváló operaénekes elsősorban operákat játszatott társulatával. Sohasem volt Debrecenben olyan nagy operakultusz, mint Reszler színigazgatása alatt. A legkedveltebb operák, melyeket igen gyakran tűzött műsorra, a következők voltak: Ernani, Troubadour, Nabukodonozor, Lammermoori Lucia, Hunyady László, Rigoletto, Zsidóhölgy, Borgia Lucrétia, Portici néma, Tell Vilmos, Hugonották, Sevillai borbély, Mártha, Linda, Kunok, Norma, Foscari, Belisár.

Reszlernek legkiválóbb partnerei Fehérváry, Foltényi Vilmos, Zöldy Miklós, Bánhidy Emilia, Foltényiné és Fehérváryné voltak. Ezeknek a kiváló partnereknek sorát még Hollósy Kornélia, Komáromy Alajos, és Szerdahelyi Kálmán (Nemzeti színház művészei) mint gyakori vendégszereplők — egészítették ki.

Reszler István kiváló társulatának működését az időköz-

* Egykorú színlap. — Koll. Kvt.

** 1861-62-ben fennmaradt színházi emlények — Bpt-i Egyetemi Kvt.

ben megalakult Színügyegylet hathatós támogatásban részesítette. Amikor 1861-ben a Péterfiai színház megnyílt, a Színügyegyletnek sikerült 20 páholyt, 30 támlásszéket, 72 zártszéket, és 30 erkélyülést egész téli időnyre kibéreltetni, ami bizony abban az időben igen szép eredmény volt. Ezenkívül a város is némi segélyben részesítette minden hónapban a társulatot.

A Színügyegylet Reszler igazgatóval és társulatával állandó kapcsolatban volt. Egy háromtagú bizottság, melynek Farkas Ferenc, Kiss Lajos és Telegdy László voltak a tagjai, folytonosan ellátogattak a színházba s ott az igazgatósággal közvetlenül tanácskoztak. Felügyeltek a társulat tagjaira, a heti műsorra, a próbákra, stb. Reszler és társulatának tagjai nem vették rossz néven e felügyeletet, hiszen tudták, hogy a Színügyegyletnek minden ténykedése az ő előnyükre szolgál.

Reszler István társulatának magasabb művészi színvonalon mozgó előadásait Debrecen városának előkelő közönsége látogatta és támogatta. Azonban ennek az előkelő rétegből álló közönségnek támogatása nem volt elég egy hatalmas szintársulatnak állandó fenntartására. Ezen körülmény kényszerítette Reszler Istvánt arra a cselekedetre, hogy minden héten szerdán ingyen jegyeket osztogatott a karzatra, a többi helyekre pedig félárú jegyeket adott. Így igyekezett Reszler Debrecen város lakosságának alsóbb rétegeit is a színelőadások látogatására szoktatni.

A Péterfiai színház 1865. év közepéig, a nagy kőszínház felépüléséig állott fenn. 1865. év októberétől kezdve Thália papjai az újonnan épült díszes templomban áldoznak az álarcos muzsának.

A DEBRECENI SZÍNÜGYEGYLET MEGALAKULÁSA ÉS MŰKÖDÉSE.

A debreceni állandó színház építésének megindulásával egyidőre esik a debreceni Színügyegylet megalakulása. Ennek, a debreceni állandó színház történetében igen fontos szerepet játszó egyletnek a megalakulása Farkas Ferenc kereskedő nevéhez fűződik. Farkas Ferenc igen tekintélyes debreceni polgár volt, aki minden kulturális megmozdulásban vezető szerepet játszott. A debreceni Kereskedelmi és Ipar-kamara elnöke volt. A debreceni Zenede is az ő kezdeményezésére jött létre, melynek alapító tagja és megszervezője volt. Különösképen a színművészetnek volt nagy és áldozatkész támogatója. Amikor a Nánássy-féle színház 1861-ben használhatatlanná vált, az ő hathatós támogatásával sikerült a Péterfiai utcai ideiglenes színházat is felépíteni s ezáltal lehetővé vált a színjátszás arra az időre is amíg a nagy kőszínház felépült.

Farkas Ferencnek e minden kulturális eszméért rajongó férfiúnak legnagyobb érdeme a debreceni Színügyegylet megteremtése volt. A város néhány tekintélyesebb polgárát maga köré gyűjtötte s ezáltal valóságos művészetpártoló kört teremtett. Értekezleteket tartottak s ez értekezleteken szóba került a színészet fontossága, a magyar drámairodalom szegénysége és szóbakerültek azok az akadályok, melyekkel az eddigi szintársulatoknak küzdeniök kellett Debrecenben. Ezeknek az értekezleteknek az lett az eredménye, hogy Farkas Ferenc és társasága kimondotta, hogy egy olyan egyletbe fognak tömörülni, melynek legfőbb célja lesz a magyar színműirodalom fejlesztése, a debreceni állandó színház közönségének megteremtése és „általában az erkölcsi műveltség terjesztésére erejéhez képest hatni.“*

E program lobogója alatt Farkas Ferenc nyilvános gyűlésre hívta meg mindazokat, kiket a színészet ügye érdekelt. 1861. júl. 28-án aztán megalakult a Színügyegylet. Az egylet elnökévé egyhangulag Farkas Ferencet választották, majd ez egylet részletes programjának kidolgozására egy 25 tagból álló bizottmányt választottak.

A Színügyegylet főbb alapszabályai a következők voltak:

1. „Tagja lehet az egyletnek minden helybeli és vidéki, aki a hazai színészet ügyével rokonszenvező ügybarát.“

2. „A tagok alapítók és pártolók.“

3. „Az alapító tag belépéskor fizet egyszersmindenkorra 20 forintot, a pártoló tag évenként 1 osztrák forintot, miáltal szavazati jogot nyer.“

4. „Közgyűlés az idevonatkozó országos törvények és hatósági rendszabályok figyelembe tartásával évenként egyszer és pedig az egyleti év első havának második felében tartandó.“

5. „A választmány egy évre választatik és 25 tagból áll.“

6. „Különösen köteles a választmány figyelni arra, hogy a legjelesebb eredeti színművek előadásával közönségünknek nyújtassék a nemzeti színiirodalom színvonalára emelkedhetni“.

7. „A választmány tűzi ki a pályadíjakat s megalakítja a helyben lakó értelmiség sorából felkérendő 5 szakértő tagból a műbíráló választmányt.“ **

A választmány hatáskörébe tartoznak: A szerződések megkötése és felmondása, az igazgató-bizottmány, intendáns és pénztárnok megválasztása és a pénztár felülvizsgálása.

* „Hortobágy“ c. hetilap 1861 évf. 2. szám Ref. Koll. Kvt.

** A Debreceni Állandó Színház keletkezésére és jelenlegi szervezetére vonatkozó adatok, Debrecen 1869. Déry Múzeum.

A Színügyegylet megalakulása igen jelentős társadalmi megmozdulás volt a debreceni színészet érdekében. A „Hortobágy“ c. lap 1862. évf. február 11-iki számának tudósítása szerint a Színügyegyletnek már ekkor 318 tagja és 575 frt. jövedelme volt. Majd az 1865. évf. márc. 19-iki számban már azt olvashatjuk, hogy „a színház segélyezésére fennhagyott tőke pedig 10.000 forint.“

A Színügyegylet, megalakulása után mindjárt hatalmas arányú munkásságba fogott. Mindenekelőtt eszméi terjesztésére 1861 november 1-én megindította a „Hortobágy“ c. folyóiratot, mely eleinte háromszor jelent meg havonként, majd 1862 májusától kezdve hetilappá alakult s végül 1867 július 1-től kezdve beolvadt a Telegdy László szerkesztésében megjelenő „Alföldi Hírlapba.“ Ennek a lapnak hasábjain jelentek meg azok a felhívások, melyek a debreceni közönséget a színészet támogatására buzdították.

A Színügyegyletnek egyik legfontosabb célkitűzése a Debrecen és Nagyvárad közötti színkapcsolat felújítása volt. Az 1860-as években Debrecenben működő Reszler István színiigazgatónak a Színügyegylet igyekezett segédkezet nyújtani a nagyváradai állandó színház felépítésében, azonban Reszlernek és a Színügyegyletnek ez a terve, a felmerült akadályok s kedvezőtlen politikai viszonyok miatt nem valósulhatott meg. Ha nem is sikerült a nagyváradai színházat felépíteni, de sikerült Nagyváradot a debreceni színészet állandó nyári állomásául megnyerni.

A Színügyegyletnek első irodalmi pályatétele 1861 december 1-én jelent meg a „Hortobágy“ c. lapban. A pályatétel így hangzott: „Készíttessék egy társadalmi vígjáték. Tárgyát a szerző bárhonnan merítheti és tetszése szerint dolgozhatja fel, de multhatatlan kellék, hogy a mű alkalmi, politikai vagy erkölcsiséget sértő ne legyen és egy színházi estét betöltsön.“ A pályadíj 50 arany volt. 1862 február 15-ig 31 pályamű futott be Farkas Ferenc színiügyegyleti elnökhöz, melyek között Szigligeti Edének „Lelenc“ c. darabja is szerepelt, „de mint tragikumra hajló mű bírálatra sem engedtetett.“ * Sajnos, a pályázatra beadott darabok közül a bírálóbizottság mindössze két darabot ajánlhatott előadásra („Első szerelem“ és „Egy veszélyes csel“).

A Színügyegylet jelentékeny áldozatot hozott a színházi könyvtár fejlesztése érdekében is. 1862-ben az egylet 60 forintért megvásárolta Morvay Józsefnek 150 darab színművet tartalmazó könyvtárát. Ezenkívül színészeti szakkönyveket is szereztek be a tanulni vágyó színészek számára.**

1862 augusztus 3-án tartott közgyűlésen a Színügyegylet

* „Hortobágy“ 1862 évf. febr. 15. szám. Koll. Kvt.

** „Hortobágy“ 1862. évf. 3. szám. Koll. Kvt.

let eddigi elnöke Farkas Ferenc és az egész tisztikar lemondott s helyébe új tisztikart választottak, melynek tagjai a következők voltak:

Elnök: Kiss Lajos.

Választmányi tagok: Csanak József, Kerekes József, Farkas Ferenc, Kacs Kovács Iván, Kiss Sándor, Komlóssy Imre, Komlóssy Lajos, Oláh Károly, Illés György, Borsos Ferenc, Popper Alajos, Simonffy Imre, Szabó Bálint, Veres László, Hannig Mátyás, Simonffy Sámuel, Fráter Imre, Rácz György és Alibán Mihály.

Póttagok: Szepessy Antal, Armós Bálint, Harsányi Gábor, Telegdy László, Markos Péter, Vincze Viktor, Gelenczei Pál, Márton László, Molnár György, Orbán Pető és Pitzer Jakab.

Tiszteletbeli tagok: Bohus János, gr. Dessewffy Emil, Egressy Gábor, Pappszász Ignác, b. Podmaniczky Frigyes, Szigligeti Ede, Tisza Kálmán és Zoltán Ferenc.

Az eddig elmondottakból is láthatjuk, hogy a Színügyegyletnek működése mily órlási anyagi és szellemi fellendülését idézte elő a debreceni színjátszásnak. A Színügyegylet működésének volt köszönhető, hogy az állandó színház a megnyitáskor egy kész alaptőkével rendelkezett (10.000 forint), mely a hatalmas épület és a hozzáköthető magas igényekhez, képest csekély volt ugyan, de ahhoz elég, hogy a tekintetben más vidéki várost megelőzzön és felülmuljon Debrecen. Melyik vidéki városban találunk ez időben állandó színészeti alaptőkét? A legfontosabb eredmény pedig az volt, hogy a felépült és pompásan felszerelt színház megnyitását egy megszervezett, igényekkel teljes közönség várta.

A DEBRECENI ÁLLANDÓ SZÍNHÁZ MEGNYITÁSA.

RESZLER ISTVÁN TÁRSULATÁNAK BUKÁSA.

A debreceni állandó színház 1865 év elejére elkészült. A „Hortobágy“ 1865 évf. március 19-iki számában megjelent színügyegyleti közlemény megpengeti azt az eszmét, hogy pályázatot kellene hirdetni egy debreceni tárgyú történeti drámára, mellyel a színházat megnyithassák. A színház megnyitását okt. 1-re tűzik ki; majd a március 26-iki számban megjelenik a pályázat kiírása a debreceni színházra. Őt pályázó közül Reszler ajánlata volt a legelőnyösebb s amelyben már az előző öt esztendő alatt is közmegegedésre vezette a debreceni színházat, ő vele kötött szerződést a Színügyegylet 1865 ápr. 12-én 3 évre. A szerződés főbb pontjai a következők voltak:

1. „Köteleztetik Reszler, hogy feladata lévén édes anyanyelvünk és nemzetiségünk felvirágoztatása, továbbá

közönségünknek szellemi, főleg pedig erkölcsi művelése és pallérozása — szem előtt tartására.”

2. „Köteleztetik dráma, népszínmű, vígjáték és operák előadásához kívántató elegendő számú jó társulatot, jó zenekarral ellátottan a színházi bizottmány befolyásával szervezni.”

3. „A színház használata 3 évig ingyen engedtetik által, jogfentartás tekintetéből azonban a színházi pénztárba évenként fizetendő egy-egy darab császári aranyért engedtetik által: Szinlapokat, hirdetményeket a város nyomdájában ingyen szolgáltatni elrendeltetik, minden színidényre leszállítva a város 60 öl fát ad. A légszeszvilágítás költségeit is a város fizeti.” Pénzbeli segélyt a város az első évben nem adott, de a szerződésben ki volt kötve, hogy a másik két évben havi 150 forint városi segélyt fog kapni a színigazgató.*

Mint e szerződésből láthatjuk a Színügyegylet elég magas igényekkel lépett fel az új színház igazgatójával szemben. Azonkívül a Színügyegylet megalapozott tekintélyével is hatott a színigazgatóra, hogy „különös gondot fordítson a színművek megválogatására, belbecs és erkölcsiség tekintetéből a játérend élénkségére, a nyelvtisztaságra és az illuszió gyengéd kezelésére, melyre főtényezők a szerep kifogástalan, folytonos tudása, kimerítő próbák, szakavatott rendezés, kelő díszletek, csinos ruhatár, végre jó zenekar, mely a színházi zenekarok egyhanguságát kerülje, változatos, élvezetes és élénk legyen.”**

Az új színház 1865 okt. 7-én ünnepélyes keretek között megnyílt. A megnyitó előadást Molnár György, a társulat „művezetője” nagy gonddal készítette elő. Az alkalmi nyitányt Zsák Vilmos katonakarmester szerezte és vezényelte „jó izléssel és meglepően ügyes hangszereléssel.” Ezt követte Jókai Mórnak erre az alkalomra írt, gondolatokban gazdag Proológusa, melyet felesége, Laborfalvi Róza a nagy magyar tragika szavalt el igen hatásosan. A debreceni színészetnek örökké vezéreszméje marad az a gondolat, melyet a nagy író proológusában így fejezett ki:

„A puritán hit ősi városában

Híu látványnak nem — csak szellemünknek

Épülhetett e ház: — „azért ez oltár!”

A bevezető zeneszám és szavaltat után Katona József „Bánk-bán”-ja került színre. A címszerepet Molnár György, a társulat művezetője, Gertrudist pedig — mint vendégművész — Laborfalvi Róza játszotta. A többi szerepet pedig Rónai Gyula (Petur), Gárdonyi Antal (Biberach), Dósa József

* „Hortobágy” 1865. évf. jul. 23. szám. Koll. Kvt.

** „Hortobágy” 1865. évf. márc. 5. szám.

(Tiborc), Libera Gizella (Melinda), Együd István (II. Endre), Hegedűs Lajos (Ottó) játszották.

Reszler István az akkori idők legjobb drámai és opera, operette társulatát szervezte meg Debrecenben. E kiváló társulat tagjai voltak :

1. Opera és operettben : a) Férfiak : Reszler István, Marczell Géza, Ujvári János, Chován Sándor, Tanner István, Gonda Sándor, Foltényi Vilmos, Kőműves Imre, Együd István, Püspöki Imre, Vidor Pál, Baráti Sándor és László Miklós. b) Nők : Marcellné, Fürst Eleonóra, Buday Adél, Chovánné, Medgyaszai Ilka és Ujhelyi Mari.

2. Drámában : a) Férfiak : Molnár György, Dósa József, Gárdonyi Antal, Hegedűs Lajos, Mándoki Béla, Takács József, Marosi Nagy János, Horváth István, Ferdinánd Ignác, Kovács József és Makai Lajos. b) Nők : Csabainé, Foltényiné, Ferdinándné, Horváth Gizella, Kovácsné, Libera Gizella, Makainé, Takácsné, Piffkó Lina és Rétiné. Karnagy : Jakobi Jakab. Balletmester : Perei János.

Az igazgató e kiváló társulat művezetőjének Molnár Györgyöt, a Nemzeti Színház művészt szerződtette. Molnár György az első nagy magyar szinpadri rendező. Különösen a látványos darabok előadásánál ragyogtatta ügyes rendezői képességét. Az opera-előadásokat legtöbbször Reszler István, néha Marczell Géza rendezte.

Reszler István — mint tudjuk — igen kedvező feltételek mellett kezdte meg működését az új színházban. Azonban hiába támogatta a színházzal a város és a Színügyegylet s hiába fejtett ki a társulat elismerésreméltó működést és hiába követett el Reszler mindent az érdeklődés felkeltésére, — a debreceni állandó színháznak első színiidenye csúfos kudarccal végződött. Reszler István már 1866 tavaszán vagyoniilag teljesen tönkrement és csőd alá jutott.

Önként merül fel a kérdés, hogy vajjon mi okozta a debreceni állandó színház első rezsijének rövid pár hónapi működés után a bukását? E kérdésre teljes, kimerítő választ nem adhatunk, mert az idő távlata nem engedi tisztán látnunk a megtörtént dolgokat.

A kérdés megoldásában némi segédkezet nyújt egy korabeli férfiúnak a véleménye. E férfiú Telegdy K. László, akit ebben az időben a Színügyegylet vezéremberei között találunk s mint ilyen, közvetlen tapasztalatok után mondja ki véleményét „A debreceni színház története” c. cikksorozatában (Megjelent a „Debreceni Hírlap” 1893. évf.-ban). Telegdy László a következőket hozza fel a hirtelen beállt színházi válság okául : „A színház megnyitása akként rendeztetett, hogy abban éppen azok nem vettek részt, akik leginkább szoktak színházba járni s így az a fatális állapot következett el, hogy a színházba folytonosan mindég kevesebben

jártak. Molnár György az ő ismert modorában folyvást irogatott a debreceni színházról a budapesti lapoknak, természetesen a saját felfogása szerint. Ő a színházba nemjárás okául a politikai ellenszenvet jelezte és a következő cím alatt: „A debreceni új színház három hónapi élete“, melyben a dolgokat saját látköre szerint magyarázgatta el s folyvást ismételve azt a tanácsot hangsúlyozta, hogy a debreceni közönség mondjon le az operáról.“

Telegdy László támadásának éle Molnár György ellen irányul. Szavaiból azt olvashatjuk ki, hogy Molnár György a színház megnyitó előadásán a városnak csak előkelőbb rétegeiből toborzott közönséget, míg az alsóbb néposztályok kiszorultak az előadásról. Telegdy László szerint ennek igen súlyos következménye lett, amennyiben „az egyszer kintmaradt színházi közönséget nem volt módja Molnárnak a színházba becsalogatni.“

Molnár Györgynek egyik törekvése az volt, hogy a tulzott opera-előadásokat megszüntesse. Ezen törekvését azal indokolta, hogy ezeknek a nagy kiadásokkal járó előadásoknak nincsen még Debrecenben megfelelő közönsége. Molnár György így ellentétbe került Reszlerrel is, aki az opera-előadásokat nem volt hajlandó beszüntetni. Végül Molnár György belátta, hogy állása és működése a debreceni színháznál tarthatatlan s négyhónapi működés után lemondott művezetői állásáról.

Tehát a debreceni színház vezetősége és közönsége között olyan hatalmas ellentét támadt, mely az újonnan épült színházat a legreménytelenebb jövő elé állította. A debreceni színészetet ezen reménytelen helyzetéből a Színügyegylet közbelépése emelte ki.

A DEBRECENI SZÍNÉSZET FÉNYKORA.

(INTENDATURA-KORMÁNYZAT).

(1866—1875)

Amikor 1866-ban a legválságosabb helyzetbe jutott a debreceni színészet ügye s a városi tanács belátta, hogy közvetlen saját kezelése vagy felügyelete mellett a debreceni színészetnek és színháznak jövője nincs biztosítva, felszólította az eddig csak társadalmi téren működő Színügyegyletet, a színház kezelési tervének kidolgozására. A Színügyegylet Telegdy László bizottsági tagot kérte fel a nevezett terv elkészítésére. Telegdy Lászlónak a Hortobágy c. hetilap hasábjain jelennek meg ebben az ügyben a közleményei, melyekben végül is azt javasolja, hogy a színház vezetésére intendatura állíttassék fel. Telegdy Lászlónak nagyszerű tervét a Színügyegylet választmánya elfogadta, majd a részletesen kidolgozott kezelési módozatot és szabályzatot a városi tanácsnak átnyúj-

totta. A városi tanács is elfogadván a tervezetet a m. kir. Helytartótanácsához sietett felterjeszteni. A Helytartótanács 1866 június 6-án 37.583. sz. a. kelt leiratában megengedte, hogy a városi tanács a színház kezelése ügyében a Színügyegylettel a szerződést megköthesse. („A debreceni állandó színház ügymenete a Színügyegylet kezelése alatti időszakban“ Debrecen 1875. Koll. Kvt. A 847/9 sz. a.)

A szerződés 1866 aug. 3-án iratott alá, melynek értelmében a Színügyegylet 1866 július 1-től számított 10 esztendőre a színház szellemi és anyagi vezetését átvette. A szerződésben foglalt pontoknak lényege a következő:

A színház vezetésére vállalkozó Színügyegylet a színháznak nem bérlője, hanem bizományosa lett s a színház ügyeit a tulajdonos (Debrecen város közönsége) helyett és annak megbízásából kezeli. A Színügyegylet mint ilyen minden saját anyagi haszna nélkül vállalkozik a debreceni színház vezetésére. Kötelezi magát a Színügyegylet, hogy a költségeken felül maradót tiszta jövedelmet kizárólag a színház beruházási céljaira fordítja. A városi tanács először 1200 forint évi szubventiót ajánlott fel a Színügyegyletnek, mely 10 év alatt 12.000 frt. kiadást jelentett volna a városnak. A Színügyegylet azonban ezt az ajánlatot visszautasította s egy-szersmindenkorra a ruhatár és díszletek beszerzésére, valamint a kiadások fedezésére 14.000 frt.-ot kért a várostól, oly feltétellel, hogy ezt az összeget 10 év alatt visszafizeti. A városi tanács a kérést teljesítette.

A városi tanács a Színügyegyletnek teljesen szabadkezet engedett a színház anyagi és szellemi ügyeinek intézésében. Azonban, hogy a városi hatóságnak mégis állandó és biztos tudomása legyen a színházi kezelés állapotáról, a szerződésben kikötöttet, hogy a város polgármestere a színházi igazgató-bizottságnak tagja legyen és a választmányi gyűlésben határozó szavazattal rendelkezék.

Ki volt kötve még a szerződésben, hogy a légszeszvilágítás költségeit a város fedezi, továbbá, hogy a színház téli szükségletére a város évente 60 öl fát ad beszállítva, díjmentesen. A színlapokat, hirdetményeket és belépőjegyeket a városi nyomda szintén díjmentesen készíti.

Végül a szerződés záradéka kimondja, hogy kedvezőtlen körülmények esetén a szerződés mindkét fél részéről időközben is felmondható.*

Mielőtt még a Színügyegylet által megszervezett társulat működésére áttérnénk, ismertetnem kell a színház igazgató-bizottságának szervezetét.

Az igazgatóbizottság hat tagból áll, akiket a színügy-

* L. A debreceni állandó színház ügymenete a Színügyegylet kezelése alatti időszakban. Debrecen 1878. Koll. Kvt. A. 847/9. sz. a.

egyleti választmány ülésén minden színiidény kezdetén titkos szavazás útján választanak. Az igazgatóbizottságnak az volt a feladata, hogy az intendáns részéről előterjesztett javaslat alapján a szintársulat tagjai és a segédszemélyzet fizetése és a velük kötött szerződés felett szótöbbséggel határozzon. Ugyancsak az igazgató bizottságnak feladata volt a színiidény kezdetének és végének határidejét kijelölni. Az intendatura korszak első színiidényének (1866-67) igazgató-bizottsága a következő tagokból állott: Komlóssy Imre elnök, Szöllősi János polgármester, Kiss Sándor intendáns, Kerekes József, Csanak József, és Simonffy Imre.

Az igazgatói teendők végzésében s a színház belügyeinek intézésében legnagyobb szerepe az intendánsnak volt, akit a színügyegyleti választmányi ülésen titkos szavazattal egy évre választottak. Évi tiszteletdíja 1.000 frt. volt és a tisztajövedelemnek 10 százaléka. Az intendánsnak legfőbb feladata volt „figyelmét a darabok megválasztására és a játékrend tapintatos megállapítására fordítani és arról is gondoskodni, hogy a közösen bérlők igényei egyenlően méltányoltassanak.“*

1866-tól 1873-ig az intendánsi tisztséget Kiss Sándor töltötte be, akinek önzetlen s amellettt szakavatott működése igen nagy hasznára vált a debreceni színésznek.

Az intendatura társulatának művezetője a legnagyobb magyar színigazgatók egyike Szabó József volt. Szabó József 1816-ban született Debrecenben s itt halt meg 1875-ben. Pályáját a debreceni színháznál kezdte mint kardalos. 1847-ben Havi Mihállyal szövetkezve operatársulatot szervezett és külföldre ment. Társulatával bejárta Olaszországot, Ausztriát, Csehországot, Franciaországot, Romániát (Bécs, Prága, Párizs, Brüsszel, Bukarest színpadain is játszottak) és mindenütt dicsőséget szereztek a magyar színjátszásnak. Szabó József közvetlenül debreceni működése előtt az aradi színháznak volt igazgatója, ahol szintén igen kiváló színházi embernek bizonyult. A debreceni színháznál mint titkár és művezető nyolc éven keresztül működött. Olyan magas színvonalon álló szintársulatot szervezett Debrecenben, amilyen sem azelőtt, sem azután nem működött az ország vidéki városai-ban. E nagyszerű művészgárdának névsora a következő:

a) A drámai együttesből: Rónai Gyula, Bercsényi Béla, Mándoky Béla, Dózsa József, Zöldy Miklós, Törökné Szakáll Róza, Rónainé, Prielle Lila, Bercsényiné, Foltényiné, Hubay Mária, Nagy Lujza, Balázs Ilka és Zöldy Miklósné.

b) Az opera együttesből: Fektér Ferenc, Tanner István,

* A debreceni állandó színház ügymenete. Koll. Kvt. A. 847/9 sz. a.

Dalnoki Béni, Mezei, Philipovits, Tannerné, Dalnokiné, Konti Fanni, Gerecs Jánosné, Mándokyné (Morzsay Emma.)

c) Az operette, népszínmű együttesből: Vizvári Gyula, Együd István, Foltényi Vilmos, Gerecs János, Hegedűs Lajos, Vidor Pál, Blaha Lujza, Bercsényi Julia, Mallori Lujza, Daray Karolin és Radeczky Irma.

E névsorból első sorban a magyar dal és a magyar népszínmű nagy művésznőjének Blaha Lujzának neve emelkedik ki. (Családi neve Reindl Lujza). 1858-ban lépett fel először Győrött Kölesí Lujza néven. 1865-ben férjhez ment Blaha János színházi karmesterhez. Blaha Lujza tehetségének első felismerője Szabó József volt, aki 1866-ban Szabadkáról szerződtette Blahánét 100 forint havi fizetéssel a debreceni színházhoz.* A „Varázshegedű”-ben mutatkozott be a dereceni közönségnek s a fiatal, feltűnően bájos, szép arcú *Blaha Lujza* már ez első előadásán meghódította a debreceni közönséget. Minden fellépése újabb és újabb sikert jelentett számára; operában, operettben, népszínműben egyaránt kedves, elragadó jelenség volt s a közönség valóságos rajongással vette körül a fiatal színésznőt. A kiváló tehetségfelismerő Szabó József hamar észrevette, hogy Blaha Lujza igazi tehetsége leginkább a magyar népszínművekben mutatkozik s ezért kívonta őt az operettekől s inkább népszínműi nőalakok személyesítését bízta rá. Valóban Blaha Lujza művészetének ez volt az igazi tere. Szigligeti darabjai készen állottak számára, azonban az ő csodálatos egyénisége maga teremtetett magának egy testére és lelkére szabott népszínmű irodalmat. E műfaj fejlődése a hetvenes évektől kezdve — mondhatjuk — teljesen Blaha Lujza egyénisége szerint alakult. Ennek az a magyarázata, hogy a magyar parasztnőt sem azelőtt, sem azután senki olyan híven jellemezni nem tudta, mint ő. A népszínműnek magyar népdalait senki sem tudta olyan megkapóan, bánatosan avagy vidáman dalolni, mint Blaha Lujza, a „magyar csalogány.” — 1809-ben meghal a férje, akit Debrecenben temetnek el. Blaha Lujza ekkor még csak 19 éves. Debrecen és Nagyvárad (nyári állomás) közönsége egymással vetélkedve ünnepelte a kiváló művésznőt.

Blaha Lujza csodálatos tehetségének és népszerűségének híre azonban mihamar túljutott a civis város határain. 1870 januárjának végén Szigligeti Ede, a Nemzeti Színház igazgatója leküldte Debrecenbe rendezőjét Paulay Edét, hogy nézze meg Blaha Lujza játékát. 1870 február 4-én már meg is érkezett a Nemzeti Színház igazgatóságának levele, melyben szerződésajánlattal lepik meg Blaha Lujzát. A debreceni közönség azonban hallani sem akar arról, hogy kedvencü-

* Szerződéslevele a debreceni Déry Múzeum színházi sugókönyvei között megtalálható.

ket elvigyék Debrecenből. A nagyváradai közönséggel szövetségbe valóságos harc indul meg Debrecen—Nagyvárad és Budapest között Blahánéért. E harc csaknem egy évig tartott. Blaháné mindenestre vágyott a Nemzeti Színházba, ami igen természetes, hiszen minden vidéki színésznek az a legfőbb vágya, hogy a Nemzeti Színház színpadán játszhasson. Viszont igen rosszul esett Blahánénak, hogy a debreceni közönség lelkesedéseért és ragaszkodásáért hálátlansággal fizessen s ezért inkább kijelentette, hogy nem hagyja itt a debreceni közönséget. — Azonban minden hiábavaló volt; a fővárosnak előbb-utóbb győznie kellett. Hosszas rábeszélés után aláírta végre Blaháné a szerződést. Négy évi működés után távozott Debrecenből. 1871 május 7-én mutatkozott be a budapesti közönségnek a „Tündérlak Magyarhonban“ c. népszínműben. Ezen előadásra a debreceniek tömegesen utaztak fel Budapestre, hogy tanui lehessenek kedvencük újabb dicsőségének.

Az intendatura korszak nevezetes és nagyérdemű színész házaspárja a Foltényi-pár. Foltényi Vilmos igen jeles tehetségű operette-komikus, aki már a Péterfia színházban működő Reszler társulatának is tagja volt. A debreceni közönségnek egyik legkedveltebb színésze. „Vilmos bácsi úgyszólván universális művész. Neki mindegy volt akár dráma, vígjáték, bohózat, népszínmű, opera, operette, ballett, mert még mint táncos is ritkitotta párját“ — írja Mándoky Béla „Színészvilág“ c. munkájában. Legkedveltebb szerepei voltak: Bumbar generális a „Gerolsteini nagyhercegnő“-ben, Calcas „Szép Heléná“-ban, Dulcamár a „Bájjal“-ban stb. 1885-ben dec. 10-én játszott utoljára a „Peleskei nótáriusban“, mely előadás debreceni működésének 25 éves jubileuma volt. Felesége Szabó Amália korának egyik legszebb és legtehetségesebb művésznője. Szabó József külföldet járó társulatának ő is tagja volt s 1856-ban a bécsi közönség is megcsodálta szépségét és tehetségét. 1861-ben jött Debrecenbe s először a fiatal leánykák ábrándos szerepeiben, majd a későbbi években mint hősnő (Zrinyi Ilona, Gertrudis), végül pedig szeretetreméltó nagyanyák és matrónák szerepeiben hódította meg a közönséget. Utolsó fellépte 1887-ben dec. 1-én volt a „Fenn az ernyő nincsen kas“ c. darabban, mely egyuttal színészi működésének 50 éves jubileuma volt, melyre Emléklapot is adott ki a színház Zilahy Gyula szerkesztésében (Déry Múzeum).

Az intendatura társulatának legjelesebb tragikus színésze Rónai Gyula volt. Ő a Nemzeti Színházról szerződött a debreceni állandó színházhoz. Legfőbb szerepei Lear király, Othello, III. Richárd, Julius Caesar, Dózsa György, Machbeth, Shylock voltak, mely szerepekben sokáig emlékezetében élt a debreceni közönségnek.

Vízvári Gyula, korának egyik legnépszerűbb komikus színésze volt. Mint tragikus színész kezdte pályáját, azonban sem külseje, sem orgánuma nem volt megfelelő e szerepkör betöltésére. Alacsony termete, gyors beszéde hegyes orra, szögletes mozdulatai és egész megjelenése a komikus szerepkör betöltésére tették alkalmassá. Mint ilyennek sokáig feledhetetlen szerepei voltak: Dandin György, Sganarelle, Szellemfi stb.

Igen kiváló színésznője volt a társulatnak Törökné Szakáll Róza is. 1861-ben tűnt fel először a Péterfyai színházban Szigeti Józsefnek „Becsületszó” c. vígjátékában. Az intendatúra társulatában már mint ismert nevű szende színésznő kezdte működését. Végül drámai színésznő lett s mint ilyennek kiváló szerepei voltak: Leonora hercegnő (Delilában), Dolores (Hazában) és Szedervári Kamilla özvegye a „Proletárok”-ban.

Zöldy Miklós, korának egyik legjelesebb és legnépszerűbb szerelmes színésze volt. Színipályájának legnagyobb részét Debrecenben töltötte. Később intrikus és hősapá szerepeket játszott. Felesége Szabó Julia szintén jeles tagja volt a társulatnak.

Nagy sikerei voltak a debreceni színpadon a kor nagy színész-pedagógusának, *Bercsényi Bélának* is. Igen nagy műveltségű ember volt s mint színész is kiváló. Különösen beszédtechnikája volt igen fejlett. 1891-ben a Színiakadémia tanára lett.

Az operettek állandó jellemkomikusa Együd István volt. De nemcsak mint színész, hanem mint rendező is jeles volt. 1875-ben a Népszínház tagja lett.

Az opera-együttesből talán Mándokyné — Morzsay Emma koloratúrénekesnő neve emelkedik ki leginkább. Milánóban a híres Lambertinek iskolájában tanult énekelni. Gyönyörű, lágy csengésű, tiszta hangja külföldön is nagy sikert biztosított számára. Első nagy sikerét 17 éves korában a palermói királyi színházban aratja az Alvajáró c. operának Amina szerepében. Majd Barcelonában találjuk, ahol a közönségnek elkényeztetett kedvence lesz a fiatal magyar énekesnő. Milánó, Genua, Livorno színpadain is tölt egy-egy évadot, majd hosszabb időre egy bukaresti olasz operatársulathoz szerződik, ahol szintén nagy sikereket arat. Budapesten 1867-ben lépett fel először a Faustban s az ott tartózkodó Szabó József leszerződtette a debreceni színházhoz. Így 1867 őszén már a debreceni közönségnek énekelt a világhírű színpadokon megfordult Morzsay Emma. A következő évben feleségül ment a társulatnak országoshírű szerelmes színészhöz, Mándoky Bélához.*

* Mándoky Béla méltatása szándékosan marad ki e fejezetből, mivel néki a debreceni színészet történetében mint igazgatónak is szerepe lesz a következő korszakban.

E kiváló színésznevek mellett szerényen húzódik meg a nagy magyar költő fiának, *Petőfi Zoltánnak* neve, aki az 1867-68-ik színiidényben mint „segédszínész és kardalnok” működött a debreceni színháznál. Miként nagyszellemű apja, úgy ő sem tudott színészi babérokat szerezni s 1868 tavaszán búcsút is int a „festett világ”-nak.

Öt ballettmester, 12 ballettáncosnő, 4 karmester, 50 tagból álló kórus és Szatmáry Zoltán szerint 32 tagból álló, Telegdy László szerint pedig 18 tagból álló zenekar — ez utóbbi valószínűbb — egészítette ki az intendatura népes társulatát.

Röviden összefoglalva azt mondhatjuk, hogy az intendatura társulatának javarészt azok voltak tagjai, akik később a Nemzeti Színházban vagy az 1875-ben megnyílt Népszínházban és az 1884-ben megnyílt m. kir. Operaházban aratják fényes sikereiket. Az intendaturának ezen elsőrendű tagokból álló, jól szervezett, több éven keresztül együtt működött, fegyelmezett társulata a legművészeibb színvonalon mozgó előadásokat nyújtotta a debreceni közönségnek. Műsoruk anyagát leginkább a Nemzeti Színháznak eredeti és fordított újdonságai teszik. Az egykorú újságok és színházi emlények nagyszámú opera-előadásokról is értesítenek, sőt a mindig nagyobb és nagyobb népszerűségnek örvendő operettek is mind bemutatásra kerülnek.

A debreceni közönség a társulat törekvéseit méltányolta és támogatta. Az előadások legtöbbször telt házakat vonzottak, csupán az intendatura korszak vége felé lankadt a közönség érdeklődése, aminek magyarázata az, hogy a nagy állami subventiókban részesülő színházak (pl. a pesti és kolozsvári Nemzeti Színház) az intendatura társulatának kiválóbb tagjait nagyobb fizetéssel magukhoz vonzották (Blaha Lujzát, Együdöt, Vízhárít, Bercsényit stb.) Ennek eredménye természetesen a közönség pártolásának lankadása lett.

A debreceni intendatura társulatának támogatásában igen nagy érdemei vannak a nagyváradai közönségnek is. Nagyvárad ebben a korban a debreceni színészetnek állandó nyári állomása volt. A nagyváradai közönség igen szívesen fogadta a minden nyáron megjelenő kiváló debreceni színészeket és sokszor a nagyváradai tartózkodás nagyobb anyagi sikerrel zárult mint a debreceni. Az 1866-tól 75-ig terjedő időszak nemcsak a debreceni, hanem a nagyváradai színészetnek is fénykora.

A debreceni és nagyváradai közönség egyaránt buzgó lelkesedéssel támogatta az intendatura társulatának működését és mégis ha végignézzük az egyes színiidényekről szóló ki-mutatásokat, láthatjuk, hogy bizony az erkölcsi siker a debreceni színészetnek e dicső korszakában sem párosult anyagi sikerrel.

Az intendatura korszaknak 1866-67 évi első színiidénye

a közönségnek élénk pártolása mellett kielégítő anyagi körülmények között folyt le, amennyiben a bevételek épen fedezték a felmerülő kiadásokat. A következő három színiidény örvendetesen emelkedő anyagi sikereket mutat, amennyiben a bevételek a kiadásokat jóval felülmulják.

Az anyagi és erkölcsi sikereknek ezen fokozatos emelkedése 1870-ben megszűnt. Ettől az évtől kezdve a társulatnak egyes kiválóbb tagjai nagyobb fizetéssel kecsegtetve egymásután lépnek ki a társulat tagjai sorából és távoznak a nagy állami támogatásban részesülő kolozsvári és budapesti színházhoz. Ehhez járult még, hogy a megmaradt tagoknak amugy is igen magas fizetését emelni kellett. A színiügyi bizottság, hogy a nagyobb kiadásokra fedezetet nyerjen, felemelte a helyárait. A nagy igényekhez szokott debreceni közönségnek azonban sehogyan sem tetszett, hogy az eltávozott jeles tagok helyébe gyengébb tagokat szerződtettek s a helyárait mégis felemelték.

A debreceni színiélet a Színügyegyleten kívül eső okok miatt ismét válságos helyzetbe került. Az 1872-73-ik évi színiidény eredménye már igen kedvezőtlen mérleget mutat. A kiadás mintegy 3000 forinttal meghaladta a bevételt.

Az 1873. február 2-án tartott színügyegyleti közgyűlésen új színiügyi bizottságot választottak, melynek elnöke Fráter Imre lett. Az új bizottság igen nehéz körülmények között kezdte meg működését. Közben Kiss Sándor az eddigi intendáns lemondott tisztségéről s helyébe Perényi Imrét választották. Azonban a körülmények mindinkább nehezedtek és 1873 év végén a Színügyegylet választmánya bejelentette a városi hatóságnak a színházi kezelés felmondását. A városi hatóság azonban egyelőre nem fogadta el a Színügyegylet felmondását s újabb anyagi támogatást helyezve kilátásba, a Színügyegyletet felkéri a színház további vezetésére. A Színügyegylet az 1874-75-ik színiidény előadásait meg is kezdte, azonban a közönségnek botrányos közönye csúfos kudarcba fullasztott minden újabb próbálkozást. Ezek után 1875. március 21-én tartott közgyűlésen a Színügyegylet ismét felmondott a városnak. A városi hatóság belátván a tarthatatlan állapotot, a Színügyegylet felmondását elfogadta s így az eredeti szerződésben kikötött 10 esztendő eltelté előtt egy évvel befejezte működését.

Igy végződött a debreceni színiélet fényes erkölcsi sikerekben gazdag korszaka. 1875-től kezdve ismét magánvállalkozási rendszer veszi kezdetét.

AZ INTENDATURA UTÁNI IDŐK ESEMÉNYEI.

(1875—1938)

1875. év tavaszán a Budapesti Nemzeti Színház tagjai-

ból alakult „népszínmű-társaság“ szerepel Debrecenben Benedek József vezetése alatt. A tagok sorában találjuk Blaha Lujzát, Komáromy Alajost, Vízvári Gyulát, Tamássy Józsefet és Gabányi Árpádot. Julius 10-től 22-ikéig tartózkodtak Debrecenben a fővárosi művészek s tizenkét előadást tartottak.

Az intendatura-kormányzat megszűnése után a városi hatóság egyideig teljes bizonytalanságban állott azzal a kérdéssel szemben, hogy a színház ügyeinek intézése a további években miképen fog történni. A városi hatóság Telegdy Lászlót bízta meg, hogy terjesszen elő indítványt a színház sorsának további intézésére vonatkozólag. A városi hatóságnak az volt a terve, hogy a színházat egy időre bezárja. Azonban Telegdy László, aki az intendatura idején is tevékeny részt vett az ügyek intézésében, igen bölcs és okos javaslattal járult a tanács elé. Ő a színháznak további megnyitását javasolta, de nem a városi hatóság vezetésével, hanem egy színházi ügyvezetésben jártas színházi embernek igazgatásával. Az idő előrehaladottsága miatt a pályázat kiírására már nem volt idő, ezért azt ajánlotta Telegdy László, hogy a város az önként jelentkező Temesváry Lajossal bocsátkozzék tárgyalásba. A tárgyalások meg is kezdődtek és Telegdy László indítványára a város a következő igényekkel lépett fel Temesváry Lajossal szemben:

1. „Temesváry három évre kapja meg a színházat, de csak azon feltétel alatt, ha legalább 10.000 frt.-ot érő biztosítékot nyújt át a városnak színházi felszerelvényekben.“

2. „Minél kitünőbb opera, operette, népszínmű és drámai társulatot köteles szervezni.“

3. „A városi közgyűlés színügyi bizottságot alakít s ennek szakértő végrehajtó közegéül színházi felügyelőt választ; ezeknek feladata lesz a vállalkozó igazgatóval kötendő szerződés feltételeit, szervezetét megállapítani és őrködni arra nézve, hogy a szerződés feltételeit a vállalkozó igazgató pontosan megtartsa.“ 1875. augusztus 5-én tartott városi közgyűlésen a színügyi bizottság tagjaivá Barsai István tanácsnokot, Komlóssy Imre és Armós Bálint képviselőket választották, míg színházi felügyelővé Telegdy Lászlót nevezték ki.*

Az említett feltételek mellett vállalkozó szíinigazgató működését a városi hatóság a következőkkel támogatja:

1. „A gépész fizetésének pótlására a város évente 250 frt.-ot, a festő fizetése pótlására 2500 frt.-ot ad. Ruhatárnoknak évente 500 forintot fizet, de ezek az egyének egyuttal a városi vagyonokat is felelősség mellett gondozzák és kezelik.“

* Telegdy K. László: A debreceni színesztet története, Debreceni Hírlap 1893. évf.

2. „A szinlapokat, hirdetményeket stb. a város nyomdája az igazgató papírára ingyen nyomatja.“

3. „A színházi fűtésre ad a város beszállítva évenként 40 négyszögöl tűzifát.“ *

Az intendatura utáni években a színingazgatók ezen szerződési pontok elfogadásával kezelték a debreceni színházat. Ezen feltételek mellett vette bérbe Temesváry Lajos is 1875-ben a színházat, melyet 1878-ig igazgatott.

Temesváry Lajos igen kiváló erőkből álló, jól szervezett társulattal kezdi meg debreceni működését. E kiváló társulat nevezetesebb tagjai a következők voltak: Tiszay Dezső, Abonyi Gyula, Némethi József, Scholaster, Danz Lajos, Hoday Sándor, Mezei Vilmos, Dezső József, Egry Kálmán, Tanner, a Temesváry-pár, Nyilvay Irma, a Gerecs-pár, Foltényi-pár, Alszeghy Ilona, Abonyiné, Kiss Kornélia, a Ballai-pár, Vincéné, Darai Karolin, Deák Kata, Bacsó Lujza, Bártfainé, Siposné és Róth Mari.

Temesváry Lajosnak e kiváló nevekből álló társulata művészi magaslaton mozgó opera, operett, drámai, színműelőadásokat nyújtott a debreceni közönségnek.

Azonban Temesváry amilyen kiváló művészember volt, époly kevésbé értett a színház anyagi ügyeinek intézéséhez. Az egykor dúsgazdag embernek egész vagyona rámegett a színingazgatásra s 1878-ban csődbejut. Temesváry társulatának s egyben a debreceni színészetnek érzékeny veszteséget jelentett, hogy 1875 óta Nagyvárad megszűnt a debreceni színház nyári állomása lenni. Ugyanis Nagyvárad az intendatura megszűnése után Kolozsvárral lépett színi szövetségre. Azonban Temesváry balsikerű vállalkozásának és anyagi összeomlásának ez csak részben lehet magyarázója.

Temesváry bukása után 1878-ban Mándoky Béla „Magyar Színészegylet“ címmel színész-konzorciumot alakít s a következő három színiidényen keresztül ő igazgatja a debreceni színházat (1878—1881).

Mándoky Béla a magyar vidéki színészetnek egyik legkiválóbb alakja. A pesti Nemzeti Színház színpadán lép fel először, majd vidékre megy s 1863-ban a kolozsvári Nemzeti Színház tagjainak sorába kerül. Mikor 1865-ben megnyílik a debreceni állandó színház, Reszler István társulatához szerződik, mint hősszerelmes s ettől kezdve életének nagy részét a debreceni színháznál tölti. Debrecen és Nagyvárad közönségének igen hamar kegyébe férkőzik s e két város színpadán fényes sikereket arat. Legkedveltebb szerepei Hamlet, Rómeo, II. Rákóczi Ferenc, Bánk-bán, Marót bán és Mátyás király

* Telegdy K. László: A debreceni színészet története. Debreceni Hirlap 1893 évf.

voltak. Az intendatura megszűnése után aradi színiigazgató lett, majd Temesváry Lajos bukása után visszajött Debrecenbe s bérbevette a színházat.

Mándoky Béla társulatában e kornak legjelesebb vidéki színészeit találjuk:

Mándoky-pár, Dalnoky-pár, Foltényi-pár, Traversz István, Hunyady József, Benedek Gyula, Gyenes László, Jászi Vilmos, Scholaszter János, Szabó Bandi, Latabár Kálmán, Szathmári Árpád, Tollagi Adolf, Törökné — Szakáll Róza, Hunyadi Margit, Derzsi Irma, Nyilvay Irma, Zöldy Miklósné, Demjén Róza, Láncki Ilka, Pajor Emilia. E nagyszerű társulatot elsőrendű zenekar egészítette ki, melyet Konti József zeneszerző vezényelt.

E társulat működését komoly művészi törekvések jellemzik. Mándoky Bélának sikerült Nagyváradot ismét nyári állomásnak megnyerni s így a debreceni és nagyváradai közönség karöltve támogatja a színházat, a társulat művészi törekvéseit. Mándoky Bélának sikerült is kedvező anyagi körülmények között vezetni a színház ügyeit, majd bérletének letelte után minden tehertől mentesen adja át a színházat az utána következő színiigazgatónak.

* * *

1881-től kezdve a következő színiigazgatók állottak a debreceni színház élén:

1881-től 1884-ig Krecsányi Ignác, a kiváló színházember kapja meg a bérletet, de bérletének letelte előtt csődbe jut.

1885 őszén Aradi Gerő társulata nyitja meg az új színi-évadot, de nagy anyagi veszteséggel zárja az évadot s a színház további vezetéséről lemond.

1886-ban Nagy Vince az igazgató, aki még ebben az évben tönkremegy. Nagy Vince társulatát 1886 december 20-án egy öt tagból álló (Valentin Lajos, Rónaszéky Gusztáv, Halmai Imre, Molnár László és Mándoky Béla) színész-konzorcium vette át. Ez a színészszövetség 1888-ig tart, amikor Valentin Lajos maga veszi kezébe a színház vezetését. Azonban 1890-ben tönkremegy s Gyöngyi Izsót veszi társul maga mellé, aki 6.000 forintot fektet a vállalatba. Ez a vállalkozás is kudarccal végződik s 1891. jan. 15-én Valentin Lajos távozik Debrecenből.

1896-tól 1902-ig Komjáthy János a legnagyobb ügybuzgalommal s a debreceni közönségnek megértő támogatása mellett igazgatja a színházat.

1902-től 1905-ig Makó Lajos vezeti a színházat.

1905-től 1912-ig Zilahy Gyula kiváló társulata működik Debrecenben.

1913-ban Mezey Béla az igazgató, aki egy év alatt csődbe jut.

1914-től 1917-ig ifj. Ábrányi Emil igazgatja a színházat.

1917-től 1920-ig Heltai Jenő társulata tart előadásokat.

1920-tól 1936-ig Kardos Gézának évről-évre újabb tagokkal felfrissített társulata működött Debrecenben.

1937-től napjainkig Horváth Árpád vezeti a színház igazgatását.

NEVEZETESEBB JUBILEUMI ÜNNEPSÉGEK A DEBRECENI ÁLLANDÓ SZÍNHÁZ TÖRTÉNETÉBEN.

Mielőtt e munkámat befejezném, két jubileumi ünnepségről emlékezem meg röviden.

1897 októberében a Csokonai Kör választmányi ülése Puky Gyulát hívta fel egy bizottság alakítására, hogy a debreceni színészet 100 éves évfordulójára tervezett ünnepséget előkészítse s hogy emléktáblával jelölje meg az első színielőadás helyét. 1898. október 23-ára tervezték az ünnepély napját. A debreceni színészet történetének megírását Géresi Kálmán vállalta ekkor s segítőtársaiként Zoltay Lajos akkori városi levéltárnok és Konc Ákos szerepeltek a terv szerint. 1898. augusztus 14-én Komlóssy Albertet bízták meg a 100 éves emlékünnepelely megrendezésével. Lázás készsülés közben köszöntött be 1898 októberére. Pár nap volt még hátra a jubileumi ünnepelely napjáig, amikor szomorú hírl járta be az országot: Erzsébet királynő meghalt! — Az ünnepelelyt november 27-ére halasztották.

Végre elérkezett a nagy nap. A vármegyei házán díszközgyűlés volt, mely után a vármegyei ház (egykorl Fejérlő vendéglő épülete helyén) falába elhelyezett emléktábla leleplezése következett. A leleplezési ünnepelely a Himnusz éneklésével kezdődött s az alkalmi beszédet dr. Bakonyi Samu, a Csokonai Kör főtákará mondotta. A kegyeletes megemlékezést a Szózat hangjai zárták be. Az emléktáblán a következő felírás olvasható:

„E ház udvarán a városi tanács által épített színpadon tartotta Debrecen sz. kir. városában az első előadást Bárl Wesselényi Miklós Nemzeti Játékszíni Társasága, 1798 augusztus 11-ik napján. A századik évforduló emlékére kegyelettal a mult iránt, buzditásul a jövőre, a Csokonai Kör. 1898 november 27.“

A díszes jubileumi ünnepelely fénypontja a délután megnyilt színészeleti kiállítás volt. Ezen a kiállításon a Debrecen-

ben működött művészek és művésznők festményei, fényképei, aztán emlékkoszorúk, szalagok, régi színlapok s a debreceni színészetre vonatkozó iratok és nyomtatványok voltak láthatók. Este Komjáthy János társulata díszelőadást tartott a színházban Prielle Kornélia, Mándoky Béláné, Ujházi Ede, E. Kovács Gyula, Foltényi Vilmos, Mándoky Béla és Zilahy Gyula vendégfelléptével. A díszelőadás műsora a következő volt: 1. A 39. gyalogezred zenekarának ünnepi nyitánya. 2. Dr. Kőrössi Kálmán prologusa. 3. Kisfaludy Károlynak „A fösvény” c. egy felvonásos vígjátéka. 4. Katona József „Bánk bán”-jának 2. felvonása. 5. Berczik Árpádnak „Aranylakodalom” c. dramoletje. 6. Szigligeti Ede „A cigány” c. népszínművének első felvonása. 7. „Hunyadi László” c. operának 2-ik szakasza. 8. „Az ember tragédiája” 9-ik színe. — Végül apotheozis zárta be a fényes díszelőadást.*

Egy másik nevezetes jubileumi év az 1915. esztendő volt. Ez évben ünnepelte meg a város az „állandó” színház fennállásának 50 éves fordulóját. Ekkor dr. Csűrös Ferenc Debrecen város kiváló közművelődési tanácsnokának javaslatára az eddig „Városi Színház” név alatt szereplő színházat elnevezik „Csokonai Színháznak.”

* * *

1880-tól napjainkig a debreceni színésznek nem a történetét ismertetem, hanem csupán az egymást felváltó színgazdátok névsorát közlöm. A debreceni színészet történetének eseményeit csak 1880-ig kutattam, míg az 1880 után következő történeti események felderítését egy később megírandó tanulmányom anyagának szánom.

* * *

Forrásmunkák:

1. Géresi Kálmán: A debreceni színészet vázlatos története. (1798—1898). Debrecen 1898.
2. Telegdy K. László: A debreceni színészet története. „Debreceni Hírlap” 1893. évf.
3. Szathmáry Zoltán: A debreceni színház története. Debrecen 1924.
4. Szathmáry Zoltán: A hatvanéves debreceni színház (Debreceni Képes Kalendárium 1925 évf.)
5. Pataki József: A magyar színészet története. Budapest 1922.

* Egykorú színlap után. Koll. Kvt. Debrecen.

6. Bayer József : Nemzeti Játékszín története. Budapest 1887.
7. Dr. Váli Béla : A magyar színészet története. Budapest 1886.
8. Szűcs István : Debrecen város történelme. Debrecen 1872.
9. Dr. Zelizy Dániel : Debrecen Szabad Királyi Város Egyetemes Leírása. Debrecen 1882.
10. A Debreceni Állandó Színház keletkezésére és jelenlegi helyzetére vonatkozó adatok. Debrecen 1869.
11. A Debreceni Állandó Színház ügymenete a Színügyegylet kezelése alatti időszakban. Debrecen 1878.
12. Molnár György : A debreceni Városi Színház első négy havi idénye 1865 okt. 7-től 1866 január végéig. Debrecen 1866.
13. A debreceni színészet száz éves fennállásának emlékünepével kapcsolatos színészeti kiállítás Tárgymutatója. Kiadja a Csokonai Kör. Debrecen 1898.
14. Zoltay Lajos : A magyar színészet mikor jelent meg először Debrecenben ? („Debrecen“ c. napilap 1934 évi Képes Nagynaptára).
15. Barna János : Debreceni színházi almanachok. Debreceni Szemle 1935 évf. január.
16. Vahot Imre : Magyar Thália. Budapest 1853.
17. Ferenczy Zoltán : A kolozsvári színház és színészet története. Kolozsvár 1897.
18. Naményi Lajos : A váradi színészet története. Nagyvárad 1898.
19. Színművészeti lexikon. Szerk. Schöpflin Aladár. Budapest 1930-31.
20. Németh Antal : Színészeti lexikon. Budapest 1930.
21. Blaha Lujza Emlékalbum. Szerk.: Porzolt Kálmán. Budapest 1927.
22. Színházi almanachok és zsebkönyvek, lapok, folyóiratok stb.

Tartalomjegyzék:

	Oldal.
A magyar színészet kezdete. A pesti és kolozsvári úttörők fellépése.	3
Az első színielőadások nyomai Debrecenben	5
Báró Wesselényi Miklós felügyelőségi korszaka . . .	7
Gulácsy Antal felügyelőségi korszaka	23
Sándorffy-korszak	26
Különböző vándortársulatok működése	30
A Nánássy-féle színház. Különböző vándortársulatok működése a Nánássy-féle színházban.	33
A debreceni állandó színház felépítése. Péterfiai színház.	37
A debreceni Színügyegylet megalakulása és működése	43
A debreceni állandó színház megnyitása. Reszler István társulatának bukása.	46
A debreceni színészet fénykora	49
Nevezetesebb jubileumi ünnepségek a debreceni állandó színház történetében	60
Forrásmunkák	61

1940 MÁR. -1.

